

TÜRKÇE ÖABTDEYİZ

2021 TÜRKÇE ÖABT DİL BİLİM VİDEO DERS NOTLARI

ENES KAAN ŞAHİN

A)DİLLERİN SINIFLANDIRILMASI

Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içerisinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; bin yıllar boyunca gelişerek meydana gelmiş bir sosyal kurum; seslerden örülmüş bir ağ; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemidir. Dilin genel özellikleri şunlardır:

- Dil sistemli ve tabii bir iletişim aracıdır.
- Dil bir göstergeler dizgesidir.
- Dil canlı bir varlıktır.
- Dil milli kültürün bir aynasıdır.
- Tabii bir vasıta.
- Gizli antlaşmalar sistemidir.
- Kültür taşıyıcısıdır.
- Milli bir bağıdır.

Dünyada konuşulan ve konuşulmuş olan diller genellikle iki yönden sınıflandırılmaktadır:

1. Yapı-biçim bakımından(Dillerin yapısı, gramer şekillerindeki benzerliklere göre)
2. Kaynak bakımından (Akrabalık ilişkileri)

1. Yapılarına Göre Dünya Dilleri

Bu gruplandırmada dillerin ses özelliklerine, kelime yapısına ve cümle kuruluşuna bakılarak yapılmıştır. Buna göre dünya dilleri üç grupta toplanırlar.

- a) Tek heceli Diller:** Bu dillerdeki sözcüklerde çekim ve yapım eki yoktur. Sözcükler ek almadan, büküme (çekime), değişime uğramadan kalmaktadır. Yani cümleler tek heceli kelimeler sırasından ibarettir. Bizim dilimizde eklerin yardımı ile ifade ettiğimiz anlamlar, bu gruba giren dillerde kelimelerin cümledeki yerlerinde, başka bir kelime ile ifade edilmekte veya kelimelerin birbiriyle olan anlam ilişkisinden çıkarılmaktadır. Kelimeler tek heceli olduğu için birbirine benzemekte ve okumayı zorlaştırmaktadır. Bu zorluk konuşma sırasındaki vurgu sistemi ile aşılmaktadır. Bu gruba en tipik örnek Çince'dir. Çince'de tek hece halinde söylenen bir kelime, vurgu ile ondan fazla anlamı karşılayabilmektedir. Çincenin yanında Vietnam dili, bazı Himalaya ve Afrika dilleri ve Avrupa'da Bask dili bu gruba örnek olarak gösterilebilir.
- b) Çekimli (bükümlü) Diller:** Bu gruba giren köklerde kelime kökleri hep aynı şekilde kalmaz. Kelime kökleri, hem kelime türetiminde kavramı karşılarken hem de çekimleme durumunda değişikliğe uğrar. Hatta zaman zaman kelimenin kökünü bulmak imkânsız olabilir. Örneğin Arapçada "hariç, ihraç, ihracat, hariciye, muhacir, hicret, hicran, mahreç, tehcir" kelimeleri "hcr" kökünden türemiştir. Bu 4 gruptaki dillerin en tipik örneği Arapçadır. Hint-Avrupa dilleri (Almanca, Fransızca, Farsça, İngilizce, Hintçe) de bu grupta sayılmaktadır.
- c) Eklemeli (bitişken) Diller:** Bu gruba giren dillerin en önemli özelliği ek dediğimiz görevli parçaların kelimelere baştan veya sondan eklenmesiyle kavramlara karşılık bulunmasıdır. Türetme dediğimiz yeni kelime yapma işleminde kelime kökleri değişmez. Köke getirilen yapım ekleri ile yeni sözcükler, yeni kavramlar türetilir. Yeni ekler ulandığında kökte bir değişiklik olmaz. Türkçeye yabancı dillerden giren bazı sözcük köklerine de ekler getirilerek yeni sözcükler türetilir. Bu guruba en güzel örnek Türkçedir. Ayrıca Altay dilleri, (Moğolca,

Mançu-Tunguz) küçük ayrımlarla Japonca; Ural dilleri (Fince, Macarca, Samoyetçe) ile bazı Asya ve Afrika dilleri bu gruba girer.

2.Kökenlerine Göre Dünya Dilleri:

Büyük bir olasılıkla an dilden ayrılmış olup farklı coğrafyalarda konuşularak gelişmiş ve farklı bir haline gelmiş dillerin oluşturduğu gruba “dil ailesi” denir. Bir grup dilin bir aile oluşturduğunu söyleyebilmek için yine o dillerin kelime yapısını incelemek gerekir.

- Bazı diller, ses ve yapı bakımından, kavramları karşılama mantığı ve cümle kuruluşu açısından birbirine benzeyebilir. Bu durum, benzeyen dillerin bilinmeyen zamanlarda bir dilden ayrılan kollar olabileceğini veya bu dilleri konuşan insanların uzun yıllar birlikte yahut yan yana yaşamış olabileceklerini düşündürmektedir.
- Bugün dil ailelerinin temeli olan ana dillere ait yazılı metinler elimizde olmadığı için dillerin takip edilemeyen dönemlerdeki gelişmelerini bilemiyoruz. Ancak eldeki yazılı metinlerin en eskileri birbirleriyle karşılaştırıldığında bazı dillerin tabanda birleşmeye doğru gittiklerini görmekteyiz. Yeryüzündeki başlıca dil aileleri şunlardır:

a)Hint-Avrupa Dilleri: Asya ve Avrupa kıtalarında konuşulup yazılan geniş bir dil ailesidir. Biri Avrupa’da diğeri Asya’da olmak üzere iki büyük kolu vardır.

Avrupa Kolu: Avrupa kolunda Germen dilleri (Almanca, Felemenkçe, İngilizce ve İskandinav dilleri), Latin dilleri (Fransızca, İspanyolca, Portekizce, İtalyanca) ve Slav dilleri (Rusça, Bulgarca, Sırpça, Lehçe) vardır.

Hint Kolu: Hint kolunda ise bugün Hindistan’da konuşulan birçok dilden başka Farsça ve Ermenice vardır.

b)Sami-Hami Dilleri: Güneybatı Asya’yı kuzeybatı Afrika’ya bağlayan geniş bölgede eski çağlardan beri konuşulan bir dil topluluğudur. Hami ve Sami olmak üzere iki kolu vardır.

Sami Kolu: Bu grubu oluşturan diller de kendi içinde önemli farklılıklara dayalı alt gruplara ayrılmaktadır. Arapça, Akadca, İbranice ve Süryanice bu grubun en önemli dilleridir.

Hami Kolu: Mısır, Orta Afrika’da (Habeşistan- Etiyopya) ve Kuzey Afrika’da konuşulmakta olan diller bu gruba girmektedir. Eski Mısır dili, Kıpti dili ve Habeş dilleri bu gruptaki önemli dillerdir.

c) Çin-Tibet Dilleri: Kalabalık bir insan kitlesi tarafından konuşulup yazılan büyük bir dil ailesidir. Çince, Tibetçe, Aramca gibi diller bu aileye dâhil edilmektedir.

d) Ural-Altay Dilleri: Bu gruba giren dilleri diğer ailelerden ayıran en önemli özellik kök-ek sistemi ve ünlü uyumlarıdır. Ural ve Altay kolu olmak üzere iki kola ayrılır.

Altay Kolu: Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece ve Japonca bu kola mensupturlar. Bu diller arasında birbirine en yakın iki dil Türkçe ve Moğolcadır. Kelimelerin iki ünlüyle başlamaması, yapım ve çekim eklerinin kelimelere yardımcı öge olarak baştan veya sondan bağlanması, kelimelerde erkeklikdişilik özelliği olmamasının bu dillere ait ayırıcı ve önemli özelliklerdir.

Ural Kolu: Bu dil ailesi içinde Macarca, Samoyedce ve Fince vardır. Ural ve Altay dilleri akrabalığı öteden beri tartışma konusu olmuştur. Ne var ki, genel görüşe göre, bu iki kol tek kaynaktan çıkmış, ancak zamanla akrabalık bağları çok zayıflamıştır.

B)TÜRKÇENİN TARİHİ DEVİRLERİ

Türk yazı dilini, yazılış tarihleri kesin olarak belli olan Göktürk Kitabelerinden (VIII. yy başları) itibaren takip edebiliyoruz. Eski Türkçelere ait başka yazılı belgeler de bulunmuştur. Ancak bunların yazılış tarihleri belgelerde açıkça belirtilmemiştir. Türk dilinin oluşumunu **yedi aşamada** tamamladığı görüşü yaygındır:

1. **Altay Çağı:** Türkçe, Altay çağında, henüz ayrı bir dil niteliğini kazanmamıştır. Moğolca ve öteki akraba dillerle birlikte, bir Ana-Altayca içinde bulunmaktadır.
2. **En Eski Türkçe Çağı:** En eski Türkçe çağında, Türkçenin Ana-Altaycadan ayrıldığı düşünülmektedir. Böylece, Türk, Moğol, Mançu-Tunguz hatta Kore ve Japon dilleri ortaya çıkmıştır.
3. **İlk Türkçe Çağı:** İlk Türkçe çağındaysa Türkçe artık gelişmiş, diğer akraba dillerden ayrılmış bir dildir. Hunların konuştuğu Türkçe bu çağda kendini göstermiştir.
4. **Eski Türkçe Devresi:** Bu devre başlangıçtan 10. yüzyıla kadar olan zamanı kapsamaktadır. Bu devrenin bilinen ilk metinleri 8. asırda dikilmiş olan Orhun Anıtları'dır. Orhun Anıtları'nda Göktürk alfabesi kullanılmıştır. Anıtlarda mükemmel ve işlenmiş bir dille karşılaşırız. Bu ise, Türk yazı dilinin daha eski devirlerde meydana gelmiş olduğunu göstermektedir. Elimizde belgeler bulunmadığı için bu hususta fazla bir şey söyleyemiyoruz. Eski Türkçeden daha gerisi karanlık devirdir. Burada dilimiz Çuvaşça ve Yakutça ile buluşur. Çok daha geride de Türkçe, mensup olduğu öteki Altay dilleri ile yani Moğolca ve Mançuca ile birleşir. Eski Türkçe Devresi kendi arasında **Göktürk Türkçesi ve Uygur Türkçesi** olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.
5. **Orta Türkçe Devresi:** Bu devre 10. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar olan zamanı içine almaktadır. Bütün Türkler bu dönemde Karahanlı Türkçesini kullanmışlardır. Tabii ki bunu yazı dili için söylüyoruz. Bu devrede gerek Türk dilinde gerekse Türk kültüründe önemli değişimler olmuştur. İslamiyet resmen kabul edilmiş ve alfabe olarak Arap harfleri alınmıştır. Orta Türkçenin ilk yıllarına ait olan **Kutadgu Bilig, Divanü Lügat-it Türk ve Atabet-ül Hakayık** adlı eserler ilk İslami Türk eserleri olarak bilinmektedir.
6. **Yeni Türkçe Devresi:** Bu devre 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan zamanı ihtiva etmektedir. 13. yüzyılın sonlarına doğru Doğu ve Batı Türkleri arasında yeni ve birbirinden farklı yazı dilleri meydana gelmeye başlamıştır. Doğu Türkçesi, Eski Türkçenin ve Karahanlı Türkçesinin bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Doğu Türkçesi, Orta Asya müşterek Türkçesi demektir. Batı Türkçesi iki koldan gelişmiştir. Bunlar Osmanlı ve Azeri Türkçeleridir. Bunlar arasındaki fark 15. yüzyılın sonlarında görülmüştür. Doğu Türkçesinin bir de Kuzey kolu bulunmaktadır. 15. yüzyıla kadar devam etmiş olan bu dile Kıpçak Türkçesi diyoruz. Kıpçak Türkçesi eserlerine Kuzey Afrika'da ve Mısır'da rastlanmaktadır. Daha sonra Kıpçak Türkçesi Oğuz Türkçesi ile birleşmiştir. Eski Türkçenin devamı durumunda olan Doğu Türkçesi, 15. yüzyıldan itibaren Çağatay Türkçesi diye de adlandırılmıştır. Bu yazı dili 15. yüzyılda Ali Şir Nevai tarafından kurulmuş ve geliştirilmiştir. 16. yüzyılda Babür Şah, Çağatay Türkçesinin en önemli temsilcisi olmuştur. Çağatay Türkçesinin yerinde bugün Özbek Türkçesi bulunmaktadır.

7. **Modern Türkçe Devresi:** Bu devre 20. yüzyılı kapsamaktadır. 20. yüzyılda önemli yazı dilleri olarak Türkiye Türkçesi, Özbek Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kazak Türkçesi vb. görüyoruz.

Batı Türkçesi kendi içerisinde üç devreye ayrılır:

1. Eski Anadolu Türkçesi: Batı Türkçesinin ilk devresidir. 13–15. yüzyılları içine alır. Eski Türkçenin özelliklerini taşır. Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve ilk Osmanlıların yazı dilidir. Eski Anadolu Türkçesinde henüz Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar fazla değildir.

2. Osmanlı Türkçesi: Batı Türkçesinin ikinci devresidir ve 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan zamanı kapsar. Bu dönemde Eski Türkçenin izleri kaybolmuştur. Azeri Türkçesi bu dönemde ayrılır. Arapça ve Farsçanın tesiri fazladır. Osmanlı Türkçesi tam beş asır imparatorluğun yazı dili olarak varlığını korumuştur. Batı medeniyetinin getirdiği ihtiyaçları Osmanlıcının zengin vasıtalarıyla karşılamaya çalışan ve bir hayli başarılı olan bir dil, fakat yine sınıf dili kalıbı içinde ve bu yüzyılın gerektirdiği millet dili olmak imkânından mahrumdur. Osmanlıca bir yana, bu devirler boyunca konuşulan Türkçe sınırlı ölçüde yabancı kelimelerle de genişleyerek gelişmiş ve geleceğin yazı dili olmaya hazırlanmıştır. Dil tarihimizin dikkate değer özelliklerinden biri de şudur ki geçmişin derinliklerinden gelen sözlü halk edebiyatı bizde devam etmiş, halk destan ve hikâyeleri, halk şiiri erkenden az çok yazıya geçmiş ve bunun yanı başında halk için bazı kitaplar da yazılmıştır.

3. Türkiye Türkçesi: İkinci meşrutiyetten başlayıp günümüze kadar devam eden devredir. Millî edebiyat akımının mahsulü sayılan terkipsiz Türkçedir. Arapça ve Farsça kelimeler gittikçe azalmaktadır. Buna karşılık İngilizce kelimeler dilimize süratle girmekte ve yerleşmektedir. Yeni Türkçe Türkiye'de milliyetçilik akımının mahsulü olup Osmanlı yazı dilini konuşma diline yaklaştırmak, daha doğrusu konuşma dilinden yeni bir yazı dili oluşturmak hamlesiyle meydana gelmiştir. Bu yüzyılın başı bütün Türkçe konuşan ulusların ve akrabalarının da kendi lehçelerine dönerek yeni yazı dilleri oluşturma çabalarına tanık olmuştur. Bizde ilk Türkçülerle başlayan sadeleşme hareketi kısa zamanda gündelik ve edebiyat yazı dillerini aydınların konuşması ölçüsünde sadeleştirdi. Sonra yeni alfabenin uygulanması ve Atatürk'ün teşvikleri daha derinden bir millîleşme hareketine yol açtı. Burada Yeni Türkçe bilgin ve teknik dillerini de kendi yapısından karşılamak ve yaratmak meselesi ile karşılaştı ve o yolda da cesaretli adımlar attı. Dilimiz bağımsız bir medeniyet dili olmak davasında ve hızlı bir gelişme çağındadır. Ancak bu arada millî kaynakların yer yer akılsızca kötüye 13 kullanılması millî dile güven duygusunu sarsmakta ve Batı dillerinin daha geniş ölçüde istilasına yol açmaktadır. Yeni Türkçe inançlı, ciddi ve uzun süreli çalışmalara muhtaçtır.

C) DİL DOĞUŞ TEORİLERİ

- 1. Tanrisal Teori:** Allah Adem'i yaratmıştır ve Adem'in seslendirdiği her canlının ismi o olmuştur. Birçok dinde insanların lisanları ile yaratıldıkları inancı vardır. Teoriye göre insan denilen varlık tek bir atadan gelmişse, insanla birlikte gelişen dil de tek bir kökenden gelmiş olmalıdır.
- 2. Yansıma Teorisi:** İlk insanlar, çevrelerindeki sesleri taklit ederek ilkel dilleri oluşturmuşlardır. Modern bütün dillerde doğal ses yansımalarına karşılık gelen kelimeler bulunmaktadır. Bu da yansıma teorisini desteklemektedir. Türkçede “vızıltı, mırıltı, fısıltı, gürültü, çatırtı, patırtı, havlama, horlama” gibi kelimeler yansıma kelimelerdir. Buna rağmen somut olmayan, ses olgusuna sahip olmayan kelimelerin oluşumunu bu teori ile açıklamak zordur.
- 3. Ünlemler Teorisi:** İlk insanlar, korkularını, acılarını, sevinçlerini, ruh hâllerini dışa vuran sesler oluşturmuşlar, böylece dil oluşmuştur.
- 4. Birlikte İş Teorisi:** İlk insanlar, işleri birlikte yapmaya başlamışlar, birlikte tempo oluşturmuşlardır. Dil bu tempodan hareketle doğmuştur. Bu teoriye göre ilk insanların iş

yaparken gayri ihtiyari çıkardıkları seslere bağlı olarak dil oluşmuştur. Çıkan bu seslerden öncelikle fiillerin oluştuğu iddia edilir.

5. **Ay- Dil Teorisi:** Ayın değişik şekillerinin taklidi, ayın insan ruhu üzerinde etkilerinden hareketle dilin oluştuğunu savunur.
6. **Güneş-Dil Teorisi:** İnsanların dili öğrenmesini, Güneşin hareketlerinin, insan üzerinde uyandırdığı etki ile açıklarlar. Bu teoriye göre ilk dil Sümerce'dir. Bu Teori Atatürk tarafından da desteklenmiştir.
7. **Toplumsal Denetim Kuramı:** İnsan, diğer insanları denetim altında tutarak ihtiyacını gidermek ister. İşte bu dilin doğuşuna neden olmuştur.
8. **Ruh-Bilimsel Teori:** Wunt'un savunucusu olduğu bu kuram dilin oluşumunu; beden dili, jest ve mimik vb. uyarıcılara bağlamıştır.
9. **Marksist Teori:** Bu teoriyi K. Marks ve F. Engels ortaya attı. Bu teorinin temeli; dil ve düşüncenin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu ve dilin insanların birbiriyle ilişki kurma ihtiyacından doğduğu düşüncesidir. F. Engels'in düşüncesine göre, "İnsan maymundan farklılaşmaya başladığı zamanda öndeki iki ayağı yürüme görevinden ayrılarak dik yürümesine imkân sağladı. Böylece insan maymundan farklılaştı. Dik yürüme her türlü hareketi yapmaya, çalışmaya imkân verdi. İnsan ses çıkarmaktan açık konuşmaya yöneldi. Çalışma ve dil insan beyninin gelişmesinde çok etkili oldu. Beynin gelişmesi, duyu organlarının gelişmesinde etkili oldu. İlk insanların çalışmaları birlikte ve toplum halindeydi. Toplu olarak çalışma hareketi kendi aralarında bir ortaklık gerekliliğini doğurdu. Bu gereklilikten dolayı ilk kelimeler birer birer kalıplaşmaya başladı. Böylece dil ve düşünce oluştu. Dil ve düşüncesinin oluşmasını ilk insanın oluşmasından ayrı değerlendirmek mümkün değildir."

D)DİLSEL TERİMLER

- **Ana Dil:** Bir dilin en eski şeklidir.
- **Ana Dili:** Kişinin doğup büyüdüğü çevreden edinilen dildir.
- **Ortak Dil:** Bir ülkede kullanılan ortak yazı ve edebiyat dilidir.
- **Ölçülü(Standart) Dil:** Ortak dil kurallarının, imla ve gramer biçimidir.
- **Argo:** Aynı uğraş alanındaki insanların kullandığı ama herkesçe anlaşılmayan kendi özgü sözcük ve deyimlerin olduğu türdür. (Düşük statü, kodes vb)
- **Jargon:** Aynı meslek ve topluluktaki insanların kullandığı öznel dildir. (Yüksek statü)
- **İzole Dil:** Bir dil ailesi içindeki yer alan ancak coğrafi bakımından diğer üyeleri komşu olmayan; aynı ailede yakın akrabası bulunmayan dildir.
- **Devlet Dili:** Devlet yönetiminde ve kamusal alanda yasal ve zorunlu kullanılan dildir.
- **Resmi Dil:** Yasal statülü yönetim dilidir. Devlet dilinden farkıysa ülkenin yalnızca bir bölümünde kullanılabiliyor olmasıdır.
- **LEHÇE:** Dilin ana yapısından çok uzak dönemlerde kopan, ayrılma zamanı bilinmeyen dildir. (Çuvaşça, Yakutça)
- **ŞİVE:** Ana dilden tarihin bilinen yakın zamanlarında ayrılmış, kısmen değişikliklere uğramış dil türüdür.
- **AĞIZ:** Dilin aynı coğrafyanın farklı bölgelerindeki dilin kullanım biçimidir. (Antep ağzı vb.)

E)DİL BİLİM ALT DALLARI

- **Toplumsal Dil Bilimi:** Dilin, konuşulduğu toplum bağlamında incelenmesi. Çok dillilik, folklor, karma ve melez diller, diyalektoloji, dil planlaması ve sınıf incelemeleri toplumsal dil bilimi konuları arasında yer alır. Yaş, cinsiyet, meslek vb. dilin kullanımını nasıl etkiler? Sorusuna cevap ararlar. İlk bu terimi kullanan T.Hodson'dur.
- **Uygulamalı dil bilimi:** Dilbilimsel metotların dil ve eğitimde, mesela okuma-yazma ve yabancı dil öğretiminde uygulamalı olarak kullanımıdır. Günlük dildeki sorunları belirler ve giderir. Diğer dilbilim alanlarından en sık yararlanan alandır. (DİSİPLİNLERARASIDIR.)
- **Ruh Dil bilimi:** Dil bireyin iç dünyası etkilenir. Dilin kullanımında ruhsal süreçleri irdeler. Bu terimi ilk kullanan Kantor' dur. Anlambilim ile ilişkili bir dal olup DİL EDİNİM süreçlerini inceler.
- **Sinirsel(beyin) Dilbilimi:** Beyin yapısı ve dil ilişkisini inceler. Beyindeki konuşma merkezinin yapısını araştırır. AFAZİ temellidir. Beyindeki iki önemli merkezi bulan adamları unutma! ☞ Paul Broca / Carl Wernicke
- **Uzam Dilbilimi:** Dilbilimsel coğrafyadır. (Bu cümleyi aklından çıkarma!) Coğrafi kökenlerin dile etkisini irdeler.
- **Budum Dilbilim:** Dil-kültür ilişkisini, insanların etnik gruplara ayrılışını, bu grupların kökenlerini ve yayılışlarını; dil-kültür-töre bağlamında karşılaştırmalı inceler.
- **Edim Dilbilimi(2018öabt):** Dilin iletişimsel boyutunu inceler. Bir ileti ancak bağlamda anlamda kazanabilir
- **Ad Bilim(Onomastik):** Özel ad, yer adları, kişi adları, güzel adlandırmalar vb. durumlarla ilgilenir.
- **Köken Bilim(Etimoloji):** Eski kelime köklerini inceleyen alandır.
- **Sözcükbilim(Leksikoloji):** Temel söz varlığı, yabancı sözcükler, diller arası ilişkiler, deyimler, atasözleri, terim-çeviri öğeler, kalıplaşmış sözler vb. ile ilgilenir.
- **Sözlükbilim(Leksigrafi):** Sözcüklerin, sözlükte bulunan yapısıyla ve sözlüklerin hazırlanmasıyla ilgilenen alandır.
- **Lehçe Bilim(Diyalektoloji):** Lehçe, şive gibi konularla ilgilenir.
- **Karşılaştırmalı Dilbilim:** Diller arası ilişkiler, benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durarak dil ailelerini tespit çalışması yapar.

BİLGİ KUTUSU

- TÜRKÇE ÖABT-2014: Dilin gruplara, yaşlara ve cinsiyetlere bağlı olarak kullanımları, ölçünlü dil ve ağızların ilişkileri, çok dillilik, dil planlaması ve alan dilleri gibi konuları araştıran dil bilimi alt dalına **TOPLUM DİL BİLİM** adı verilir.
- TÜRKÇE ÖABT-2016: Bireyin davranışlarından kaynaklanan, konuşanların iç dünyalarına göre farklılıklar gösteren söz eylemlerine inceleyen bilim dalına **RUH DİL BİLİM** adı verilir.
- TÜRKÇE ÖABT-2016: Dil ve sosyal gruplar arası ilişkileri ve bu grupların dil kullanımını inceleyen bilim dalına **TOPLUM DİL BİLİM** adı verilir.
- TÜRKÇE ÖABT-2017: Dil bilimi ilke ve yöntemleri ile dile ilişkin çalışmaları kullanarak özellikle dil öğretimiyle ilgili birçok ihtiyacı karşılamaya, bildirişimi kolaylaştırmaya çalışan dil bilimi dalına **UYGULAMALI DİL BİLİM** adı verilir.
- TÜRKÇE ÖABT-2018: Söylemin tek bir mesaj taşımayacağına ancak bir bağlam içinde anlam kazanacağına yönelik çalışmalar **EDİM BİLİM** ile ilişkilidir.

NOT: Önemli dilbilim dalları Gösterge, Sentaks vb. ilerleyen sayfalarda detaylı olarak işlenecektir.

F)SES BİLGİSİ(FONETİK)

- Ses bilgisi ya da fonetik sözcüğü, Yunanca “ses” anlamında olan phōnē sözcüğünden türetilen ve “işitilen, duyulan” anlamına gelen phōnētikós sözcüğünden gelmektedir. Ses bilgisi, dilse seslerin öğelerini araştırır.
- Ses bilgisi, dil bilimde seslerin oluşumunu inceleyen daldır. Ses bilgisini 7 ayrı başlıkta incelemek mümkündür:
 - **Akustik Ses bilgisi:** Ses dalgalarının frekansı, hızı, tınısı, vurgu-ton vb. fiziksel süreçleri irdeler.
 - **Dinleyiş Ses bilgisi:** Sesin kulaktan, beyine aktarım sürecini inceler.
 - **Söyleyiş Ses bilgisi:** İnsan dilinin diğer seslerden farkını ortaya çıkarmak amacıyla sesleri tek tek inceleyen daldır.
 - **Gelişmeli Ses bilgisi:** Dilde yaşanan ses değişimlerini inceler, açıklar. (tınla-dinle)
 - **Fizyolojik Sesbilgisi:** Seslerin oluşumunda organların işlevlerini inceler.
 - **Biçimsel Sesbilgisi:** Ses birimlerini ek-kök açısından inceler.
 - **Görevsel Sesbilgisi:** Dili, sahip olduğu dizgedeki görevleri bakımından irdeler. Anlam ayırt edici sesler, parça üstü sesbirimleri(vurgu-ton) vb.yi inceler.

BİLGİ KUTUSU

Bu kavramlar gerek sesbilgisi gerekse ses bilimi başlığı altında aynı tanım verilerek gelebilir. Net bir ayrımı yok. (Biçimsel Sesbilim, Akustik Sesbilim vb.)

Türkçede ünlü harflerin sınıflandırılması: Türkçede ünlüler 3 farklı şekilde sınıflandırılmaktadır.

1. Dilin konumu-boğumlanma noktasına göre ünlüler:

- Kalın(Art)ünlüler: A-I-O-U
- İnce(Ön) ünlüler: E-İ-Ö-Ü

2. Dudak konumuna göre ünlüler:

- Düz ünlüler: A-E-I-İ
- Yuvarlak ünlüler: O-Ö-U-Ü

3. Ağzın açıklığına göre ünlüler:

- Geniş ünlüler: A-E-O-Ö
- Dar ünlüler: I-İ-U-Ü

	DÜZ ÜNLÜLER		YUVARLAK ÜNLÜLER	
	GENİŞ ÜNLÜ	DAR ÜNLÜ	GENİŞ ÜNLÜ	DAR ÜNLÜ
KALIN ÜNLÜLER	A	I	O	U
İNCE ÜNLÜLER	E	İ	Ö	Ü

Türkçede ünsüz harflerin sınıflandırılması: Türkçede ünsüzler 4 farklı şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. Ton bakımından ünsüzler

- Tonlu(Yumuşak, Ötümlü): Tonsuz ünsüzler hariç hepsi.
- Tonsuz(Sert-Ötümsüz): F,S,T,K,Ç,Ş,H,P (Fıstıkçı Şahap)

BİLGİ KUTUSU

Karşılıklı ünsüzler: Tonsuz ünsüzlerin, tonlu ünsüzler arasında birer karşılığı vardır. Bu tür ünsüzlere karşılıklı ünsüzler denir. Bu karşılıklı durum, onların boğumlanma noktalarının aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Türkçedeki karşılıklı ünsüzler şunlardır:

- b-p
- c-ç
- d-t
- g-t
- v-f
- z-s
- j-ş

Karşılıksız ünsüzler: Karşılıklı ünsüzler dışında kalan tonlu veya tonsuz ünsüzlere karşılıksız ünsüzler denir. Karşılıksız ünsüzler iki bölüme ayrılır:

- Tonsuz karşılığı olmayan tonlu ünsüzler: m, n, l, r, y
- Tonlu karşılığı olmayan tonsuz ünsüzler: h

2. Hava yolu bakımından ünsüzler

- Geniz ünsüzleri: Bu ünsüzlerin boğumlanma esnasında, hava akımı burun yolundan çıktığı için, bu ünsüzlere geniz ünsüzü adı verilir. Bunların oluşumu esnasında, küçük dil kısmen ağız yolunu kapatır ve hava geniz yoluna sevk edilmiş olur. (ÖABT- 2019)
Türkçede geniz ünsüzleri şunlardır: **“M-N”**
- Ağız ünsüzleri: : Bu ünsüzlerin boğumlanma esnasında, hava akımı ağız yolundan çıktığı için bu ünsüzlere ağız ünsüzü adı verilir. “M-N” harfi dışında Türkçedeki tüm ünsüzler ağız ünsüzüdür.

3. Boğumlanma tarzı(Ses yolu bakımından) ünsüzler

- Süreksiz(Patlayıcı) ünsüzler: Bunların boğumlanmaları sırasında harekete geçen organlar, ses yolunu tamamıyla kapatarak hiçbir geçit bırakmazlar. Hava, bu kapantıyı bir patlama ile açar. Ondan patlayıcı ünsüzler adı verilir. Türkçede süreksiz/patlayıcı ünsüzler: **B,C,D,G,P,Ç,T,K**
- Sürekli(Sızıcı) ünsüzler: Bunların boğumlanmaları esnasında; hava, ses organları arasındaki yoldan sızarak geçer. Türkçedeki sızıcı ünsüzler şunlardır: **F,H,J,S,Ş,V,Z**
- Akıcı ünsüzler: Bunların boğumlanmaları esnasında; hava, ses organları arasındaki yoldan daha rahat geçer. Türkçedeki akıcı ünsüzler şunlardır: **L,M,N,Y,R** (LiMoN YeR)

4. Boğumlanma noktasına göre ünsüzler(Oluşum yeri):

- Çift Dudak ünsüzleri: P,M,B (PeMBe)
- Diş Dudak ünsüzleri: V,F(VeFa)
- Dil ucu- Diş ünsüzleri: D,N,Z,S,T(DeNiZSeT)
- Diş eti- Damak ünsüzleri: C,Ç,J,Ş
- Gırtlak ünsüzü: H
- Ön Damak ünsüzleri: Y,R,G,K,L(YeRGÖKLü)
- Art Damak ünsüzleri: Ğ,L,K,G(aĞLaKGül)

Not: “G,L,K” ünsüzleri kendinden sonra gelen ünlünün ince veya kalın olmasına göre Ön veya Art damak ünsüzü olur. (kel- ön, kar-art)

BİLGİ KUTUSU

TÜRKÇEDE HECE TİPLERİ

- Tek ünlü: O
- Ünlü+Ünsüz: El
- Ünsüz+Ünlü+Ünsüz: Der
- Ünsüz+Ünlü: Se
- Ünlü+Ünsüz+Ünsüz: Ölç
- Ünsüz+Ünlü+Ünsüz+Ünsüz: Tart

Daha önce hece tiplerinden bir soru geldi.

“O el derse ölç tart.” Bu cümledeki tüm hece tipleri, Türkçede var olan hece tipleridir.

TÜRKÇEDE SES OLAYLARI

Hemen her sene bu konu başlığından karşımıza bir soru gelmektedir. Gelen soruları yapabilmek için ünlü ve ünsüzlerin sınıflandırılmasını iyi bilmek gerekir.

1)Gerileyici Benzeşme: Kelime içinde önce gelen sesin, sonraki sese, boğumlanma niteliği bakımından kısmen veya bütünüyle benzeşmesi olayı sonraki sesin geriye doğru etki yaparak önceki sesi kısmen veya bütünü ile kendine benzetmesi olayıdır. “-b” dudak ünsüzünün kendinden önceki “-n” sesini kendisi gibi dudak ünsüzü olan “-m” sesine dönüştürmesinde de görülür.

- anbar > ambar/ penbe > pembe
- Gerileyici benzeşme bazı ağızlarda da görülebilir: tarla>talla
- Bazen ünlülerde de görülebilir: sayıs>seyis(-i sesi, kalın -a sesini kendisi gibi ince -e sesine döndürmüş.) / cerid > cirit
- türlü > tüllü / girmişsin > girmissin / perşenbe > perşembe / olsun > osun / eczacı > ezzacı, onbaşı > ombaşı / sübaşı > subaşı / içkur > uçkur vb.

2)İlerleyici Benzeşme: Önce gelen ünsüz/ünlünün, kendinden sonra gelen ünsüz/ünlüyü etkilemesidir.

- Samanlık > Samannık/ Öbır > Öbür/ Anlamak > Annamak / yok+dur > yoktur

3)Göçüşme(Metatez): Bazı sözcüklerde seslerin yer değiştirmesidir.

- Yalnız > yalnız
- Köprü > körpü
- Yaprak > yarpak
- Toprak > torpak
- Ekşi > eşki
- Horyat > hoyrat
- Lanet > nalet
- Naylon > laylon

4)Aykırılma(Disimilasyon): Herhangi ses olayı olmaksızın harflerin birbirinden uzaklaşmasıdır. Seslerin çıkış biçimi ve yeri bakımından birbiriyle bir bağlantısı olmaksızın birbirinden uzaklaşmasına denir. Benzeşmenin aksine Türkçede çok fazla görülen bir ses olayı değildir. Genel itibariyle alıntı sözcüklerde söyleyiş güçlüğü ortadan kaldırmak için ortaya çıkan bir ses olayıdır.

- Tepme > tekme
- Derşür > derviş
- Tennür > tandır
- Muşamma>muşamba
- Attar > aktar
- Gavga > kavga
- Aşçı > ahçı

5)Dudaksıllaşma: Dudak ünsüzü olmayan bir ünsüzün, dudak ünsüzü(v,f,p,m,b) ye dönüşmesidir. Ünlü Yuvarlaklaşması da aynı zamanda Dudaksıllaşma kabul edilir. (avıç>avuç)

- Dög > döv
- Könlek > gömlek
- Onurga > omurga
- Tonguz > domuz
- Zambak > zambak

6)Sızıcılışma(Süreklileşme): Süreksiz(patlamalı) ünsüzlerin(b,c,d,g,p,ç,t,k)'nın sürekli(sızıcı) ünsüze dönüşmesidir.

- Öpke > öfke
- Eb > ev
- Akşam > ahşam
- Edgü > ezgi
- Çabış > çavuş
- Yabız > yavuz,
- Kanı > hani
- Kangı > hangi
- Katun > hatun
- Kögercin > güvercin
- Seb > Sev
- Kagun > kavun
- Çıkacak > Çıhacak (konuşma), Vicdan > Vijdan (konuşma) vb.

7)Patlayıcılışma: Sızıcı ünsüzlerin yerini patlayıcı ünsüzlere bırakması olayıdır.

- karbuz > karpuz,
- seltu:k > çeltük > çeltik,
- kisvet > kispet vb

8)Akıcılışma: “b,d,g,k” patlamalı ünsüzlerinin veya “-h” gırtlak ünsüzünün “l,m,n,y,r” akıcı ünsüzlerinden birine dönüşmesidir.

- Bod > Boy
- Ked > Giy
- Adrıl > ayrıl
- Adak > ayak
- Kuduruk > kuyruk
- Beg > bey

9)Genizsilleşme: Ağız ünsüzünün, geniz ünsüzüne(m,n) ye dönmesidir.

Ben > men/ balak > malak

10)Ağızsillaşma: Geniz ünsüzünün, ağız ünsüzüne dönmesidir.

Sana > siye/ baban > babay

11)Ünlü Düzleşmesi – Ünlü Yuvarlaklaşması:

- O,Ö,U,Ü > A,E,I,İ = Düzleşme(erük > erik/ üçün > için/ kapu > kapı / saru > sarı / bizüm > bizim)
- A,E,I,İ> O,Ö,U,Ü = Yuvarlaklaşma (kavin > kavun / kabık > kabuk/ bedük > büyük / yorı > yürü)

11)Ünlü Genişlemesi- Ünlü Daralması:

- I,İ,U,Ü> A,E,O,Ö = Genişleme (vir > ver / boğuz > boğaz/ lgaç > ağaç/ töpü > tepe /ortu > orta)
- A,E,O,Ö> I,İ,U,Ü= Daralma(daş > dış/ yokarı > yukarı/ edgü > iyi)

12)Ünlü İncelmesi(Ön Damaksıllaşma): Kalın ünlülerin, ince ünlüye dönüşmesidir.

- Yaşıl > yeşil
- Bış > piş
- Bıç > biç
- Alma > elma
- Ana > anne
- Yana > yine
- Ünsüzlerde de görülür. “Y,R,G,L” ön damak ünsüzlerine dönüşmedir. (Kudug > Kuyu > -d> - y)

13)Ünlü Kalınlaşması(Art Damaksıllaşma): İnce ünlünün kalınlaşmasıdır.

- Tenri > Tanrı
- Serhoş > sarhoş
- Hirmen > harman
- İdi-siz > ıssız
- Zaif > zayıf
- Ünsüzlerde de görülür. “Ğ,L,K,G” art damak art damak ünsüzlerine dönüşmedir. (zahmet > zağmet)

15)Kakofoni: Kakofoni kulak tırmalayan çirkin ses anlamına gelir. Türkçede de ekleşme sırasında oluşan bu durumu engellemek amacıyla ünsüz düşmesi meydana gelir. ufalcık>ufacık, küçükçük>küçücük, büyükcek>büyücek, yumuşakcık>yumuşacık, çabukcak>çabucak, minikcık>minicik vb.

BİLGİ KUTUSU

Daha önce sorulmuş örnekler şunlardır:

“konşu > komşu”, “könlek > gömlek”, “aşçı > ahçı”, “attar > aktar”, “öpke > öfke”, “bedük > büyük”

G)SES BİLİM(FONOLOJİ)

Seslerin boğumlanma noktaları ve boğumlanma özellikleri gibi fiziksel alanlarıyla ilgilenen dala ses bilgisi adı verilirken, sesin kullanımına dayalı anlam ayırt etme gücünü inceleyen dil bilim alt dalına ses bilim adı verilir.

- Ses bilim, çeşitli dillerdeki sesleri bir bütün olarak inceleyen, bu seslerin nasıl meydana getirildiğini, ne gibi nitelikler taşıdığını, dinleyenin bu seslerin alışı, özet olarak, dilin ve bildirışmenin ses yönünü ele alan ve insan dilinin seslerini dil sistemi içindeki görevleri açısından değerlendiren bilim dalıdır.

BİLGİ KUTUSU

Konuşma seslerini özellikleri, türleri, sözcüklerdeki sıralanışları, görevleri ve uğradıkları değişimler açısından araştıran, sınıflandıran ve herhangi bir kurama dayalı olmayan, genellikle fiziksel yönleri ağır basan dil bilgisi dalına ses bilgisi(fonetik) adı verilir. Ses bilgisinde özellikle konuşma sesleri ele alınır. Ses bilim(fonoloji) ise bir dilin ses dizgesinin bütünüdür.

Ses bilgisi herhangi bir dilin konuşma seslerinin oluşumu, aktarılışı ve algılanması; ses bilimi ise konuşma sesleriyle ilgili, çeşitli dillerdeki temel ilkelerin ve farklılaşmaların açıklanmasıdır.

TEMEL KAVRAMLAR

- Sesbirim(fonem):** Konuşma organlarının belirli hareketleri ile oluşan ve belli biçimde sıralanarak aynı dili konuşanlar arasında bir kavramın ifadesi için kullanılan sözcükleri oluşturan anlam ayırt edici sestir. Bir dilde anlam ayırt eden en küçük parçaya sesbirim(fonem) adı verilir. Bu kavramın bulunmasında Prag Okulu etkili olmuştur.

Acı	Kel	Ayı	Ad	Kara
Açı	Gel	Azı	At	Kaya

Yukarıdaki tabloda koyu olarak verilen sesler anlam değişikliğine sebep olduğu için bir fonemdir.

- Sesbirimleri bulunurken bu yapılan işleme, en küçük çift- ikili karşıtlıklar denemesi gibi adlar verilmektedir.
- Alt sesbirim(Alafon):** Bir ses biriminin anlam ayırt etmeyen yan şekillerine alt sesbirim denilir. “Kat, Kitap” (Bu iki kelimedeki -k harfleri anlam ayırt edici özellik göstermez.)

PARÇA ÜSTÜ SES BİRİMLERİ

Parça üstü ses birimleri anlam ayırt eden ancak bölünemeyen bir yapıda olan fonemlerdir. Dilin bütün özelliklerinden kaynaklanır.

1)Vurgu: Kelimelerde bazı hecelerin, cümlelerde ise bazı kelime ve kelime gruplarının, diğerlerine göre **daha baskılı söylenmesine** vurgu denir. Türkçede vurgu genellikle son hecededir. İstisnalar hariç, kelimeye ekler getirildikçe vurgu son heceye doğru kayar.

- Hitaplarda(Arkadaş!), zarflarda(şimdi), bağlaçlarda, soru kelimelerinde(nerede) vurgu genellikle ilk hecededir.
- Yer adlarında vurgu ilk hecededir.
- ✓ Sonu ‘-stan’ ile biten yer adlarında sondadır.(Özbekistan)
- ✓ Sonu “-a,-e,-ya” ile biten yer adlarında vurgu sondan bir önceki hecededir.(Almanya)

- “-mı” soru eki, “-la,-le” vasıta eki ve “-ki” bağlacı varsa vurgu bir önceki hecededir. (Kitap ki)
- “-ma, -ca, -madan” ekleri vurgusuzdur. Vurguyu kendinden önceki heceye atar. (Yapma)
- Dilimizdeki Arapça ve Farsça kökenli bazı kelimelerde uzun heceler vardır. Bu kelimelerde vurgu, uzatılan hece üzerinde görünür. Bu uzatmalar kelimelerin başında, ortasında veya sonunda olabilir. Ancak, bu kelimeler için genel bir kural yoktur. Her birinin kendine mahsus bir vurgusu olabilir. Uzun hecelerin yerine göre vurgu başta, ortada veya sonda bulunur.
- ✓ Vurgu başta: Kâtil, câhil, sâmi
- ✓ Vurgu ortada: Teâmül, mukâbil, hazîne, mücâdele,
- ✓ Vurgu sonda: Ziyâ, kat'î, denî, zekî, hafî,
- Sert çıkan bazı ünsüzler vurguyu bulundukları heceye taşırlar. Bunun için söz konusu ünsüzün hecenin sonunda olması gerekir. Bu ünsüzler: “ç, k, p, r, ş, z” dir. (kaçtım, yokmuş, saptı, ordu, şaştı, ezdi vb.)
- Pekiştirme sıfatı yapan heceler vurguyu kendi üzerlerine alırlar: Sım sıkı, kos koca, būs büyük, būs bütün, bam başka vb.

Türkçede vurgu çeşitleri şu başlıklar altında ele alınabilir:

1. Kelime Vurgusu: Türkçede genellikle kelimenin son hecesi vurgu alır. Vurgu, sebepsiz yere değişmez, böyle bir değişim kelime yapısıyla ilgilidir. Bir kelimenin iki veya daha çok anlamı varsa bu anlamlarını belirtmek için farklı şekilde vurgu yapılır.
2. Cümle Vurgusu: Cümle vurgusu, yüklem üzerinde bulunur. Devrik veya isim cümlesi kullanılmışsa vurgu yüklemün üstündedir. Fakat gerektiği zaman vurgu, cümle olduğu gibi kalmak şartıyla, belirtilmek istenen kelime üzerine de kaydırılabilir.
3. Pekiştirme Vurgusu: Bir maksadı veya duyguyu şiddetli bir şekilde belirtebilmek üzere kelimedeki bir hecenin vurgulanmasıdır. Bu vurgu ile beğenme, kızma, üzüme, gücenme, hayret, sevinme durumlarının ortaya konması mümkün olur.
4. Duyuş Vurgusu: Pekiştirme vurgusunun bir şekli olan duyuş vurgusu, bir duyguyu ortaya koymak, anlatmak için seçilen hecenin uzatılması ile yapılır.
5. Ahenk (Uyum) Vurgusu: Bu vurgu sayesinde sözler belli aralıklarla yapılan yükselme ve yavaşlamalarla bir söyleyiş güzelliğine kavuşur. Belirli aralıklarla yükselen-yavaşlayan, konuşmaya söyleyiş güzelliği katan vurgulardır.
6. Mısra Vurgusu: Şiiri doğru yorumlamak, seslendirmeye güzellik ve anlam kazandırmak için yapılan vurgulamadır.

2)Tonlama: Konuşmada fonemler, heceler, kelimeler zincir halkaları gibi sıralanır. Konuşmada birbiri ardından gelen sesler, hiçbir zaman aynı seviyede ve aynı renkte değildir. Ses durmadan alçalır, yükselir, yumuşar, sertleşir, incilir, kalınlaşır. İşte bu ses değişikliğine tonlama adı verilir. Bir konuşmacı için en iyi ses tonu, tek düze olmayan ve gerektiğinde yükselip alçalabilen ses tonudur. Çok yüksek ya da alçak bir ses tonu, dinleyicileri rahatsız eder. **Seslerin titreşim sayılarıdır. Bir hecenin tiz veya pes söylenmesidir.** Ton, konuşmacı hakkında bilgi edinmemizi de sağlar.

3)Ezgi: Konuşmada sözcük ve cümlelerdeki ton değişikliklerinin tümüdür. (2013 TÜRKÇE ÖABT)

4)Ritim: Cümle parçalarının söylenişinde süre bakımından monotonluk yoktur. Cümlelerin anlamına ya da duygusuna göre bazen bir kelimedenden, bazen bir kelime grubundan, bazen de bir cümlecikten sonra

uzun ya da kısa soluklar olur; böylece konuşma anlamlı susuşlara bölünmüş olur. En sade tarifle, **cümlelerin anlamlı susuşlara bölünmesine ritim denir.** Ritim terimi, hecelerle, kelimelerle ilgili değil, cümlelerin söylenişi ya da okunuşu ile ilgilidir. İyi konuşmak, sözü açık, doğru, anlamlı ve sevimli olarak kullanmak; kelime ve cümleleri doğru vurgulamak; sözü gereği gibi tonlandırıp ritimlendirmek demektir. **Tüm birimlerin düzenli tekrarından doğar.**

5)Duraklama: Anlam karışıklığına yol açmamak için bazı sözcüklerden sonra bir miktar durmaktır. Ses çıkarmak için soluk almaya ihtiyaç vardır. Ses belirli bir süre uzatılabilir ama sonunda soluk tükenir. Böyle bir durumda duraklanır ve yeniden soluk almak zorunda kalınır. Konuşurken duraklamalara yeterince önem verilmez, sık sık ve kısa duraklamalar yapılmazsa, bol ve derin soluk alma ihtiyacı duyulur. Bu da gürültülü soluk alınmasına neden olur. Gürültülü soluk alma, bir kusurdur. Bunun için de soluk tükeninceye kadar beklenmemeli, çabucak ve hissettirmeden ciğerler hava ile doldurulmalıdır.

6)Tını: Yükseklikleri aynı olan sesleri ayırmamızı sağlar. Sesin rengidir.(Sol notası, kemandan mı gitardan mı ayrımı yapabiliriz.)

7)Boğumlanma: Boğumlama ya da boğumlanma, konuşma organları olan dudak, dil, damak uzamı, yanaklar, alt çene ve boğazın birlikte çalışarak ses çıkarmasına verilen addır. **Seslerin anlaşılır şekilde söylenmesidir.**

BİLGİ KUTUSU

Türkçenin ses özellikleri şunlardır:

- Artılık-önlük(büyük ünlü uyumu) vardır.
- “-o, -ö” ünlüleri yalnız ilk hecede bulunabilir. (-yor eki dışında.)
- Dudak uyumu/küçük ünlü uyumu vardır.
- Türkçede birkaç istisnai durum dışında uzun ünlü bulunmaz. Bulunan sözcüklerin tamamı yabancı kökenlidir.
- Söz başında “-c,-f,-ğ,-h,-j,-l,-m,-n,-p,-r,-ş,-v,-z” ünsüzleri bulunmaz.
- Söz sonunda “-b,-c,-d,-g” ünsüzleri bulunmaz.
- Türkçede ikiz ünlü yoktur.
- Çok heceli sözcüklerin sonunda “-p” bulunmaz.
- Söz başında iki ünsüz bulunmaz.
- Sözcük kökünde ya da hece sonunda yan yana üç ünsüz bulunmaz.

H)BİÇİMBİRİM(MORFOLOJİ)

Sözcükleri oluşturan kök, ekler ve bunların bağlanış biçimleri, sözcüklerin türetilişindeki incelikler ve bununla ilgili olarak köken bilgisi üstünde araştırmalar yapan alandır. Bağımsız bir bilim olmasında Bloomfield'in Amerikan Yapısalcılığı etkili olmuştur. Biçim bilgisinin belli başlı inceleme alanları şunlardır:

- Kök, gövde, ek kavramları
- Yapım ve çekim ekleri
- Sözcük türleri ve sözcük üretme yolları

TEMEL KAVRAMLAR

- **Biçim Birim(Morfem):** Sözcüklerin daha küçük parçalara ayıramayan anlamlı bütünlerinin her birine morphem denir. Her biçim birim bir anlatımdaki söze dönüşmüş, bireyselleşmiş en küçük anlamlı birimin taşıyıcısıdır. Biçim birimler sözcük veya ek olabilir. Örneğin "evlilikten" sözcüğü dört biçim birimden oluşmaktadır. (ev, -li, -lik, -ten)
- **Bağımlı-Bağımsız Biçim Birim:** Sözcüğün kökü bağımsız biçim birim, sözcüğe gelen eklerse bağımlı biçim birimdir. Bağımlı biçim birimler tek başlarına kullanılamaz. Bağımsız biçim birimler ise tek başlarına veya bağımlı biçim birimlerle birlikte kullanılabilir. Bağımlı biçim birimlerin üretim ve çekim olmak üzere iki temel görevi vardır. "Evdekiler" sözcüğü aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:
 - ✓ "Ev"> bağımsız biçim birimdir.
 - ✓ "-de , -ki , -ler> bağımlı biçim birimdir.
- **Altbiçim Birim:** Bir biçim birimin kullarımdaki yan şekilleridir.
 - ✓ "-dı" > (dı, di, tı, ti,du,ty,dü,tü) 8 alt biçim birimi vardır.
 - ✓ "-mış" > (mış,muş,miş,müş) 4 alt biçim birim vardır.
- **Portmento Biçim Birim:** Birden fazla görevi üstlenen biçim birimleri için kullanılır.
 - ✓ Başarılıyım> "-ım" eki burada hem geniş zaman, hem ek fiil hem de şahıs eki olarak kullanılmıştır.
 - ✓ Gelsin> "-sin" eki burada hem emir hem de şahıs eki olacak şekilde kullanılmıştır.
- **Sıfır(zero) Biçim Birim:** Dilsel bir işlevin dış yapıda herhangi bir işaretleyicisinin olmamasıdır.
 - ✓ Gel> Bu fiil 2.tekil şahıs için kullanılmıştır. (Sen gel) Ancak 2.tekil şahıs eki fiilde yoktur.
 - ✓ Geliyordu> (O geliyordu.) 3.tekil şahıs eki fiilde bulunmamaktadır.
- **Öncül-Ardıl Biçim Birim:**
 - ✓ Öncül(mas-mavi, düpe-düz vb.)
 - ✓ Ardıl(Türkçedeki tüm kelime türetmeleri, eve, dava-da, göz-ü...)

- **Serbest Dağılım:** Bazı sözcüklerin söyleniş biçimlerinin zaman zaman değişmesine denir.
 - ✓ Kep> soluklu söylenir. (-p)
 - ✓ Sap> soluksuz söylenir (-p)
- **Bütünleyici Dağılım:** Bir dilde ses bilgisel özellikleri birbirine benzeyen ancak birinin bulunduğu ortamda diğerinin bulunmadığı birbirleri yerine geçemeyen dağılımlardır. Kalınlık-incelik uyumuyla ilgilidir.
 - ✓ Araba-ler> -lar ve -ler eki birbirine benzese de birbiri yerine kullanılamaz.
- **Karşıtsal Dağılım:** (tel/sel - dil/fil) Bu örneklerde görüldüğü gibi, sözcüklerin başında bulunan seslerin niteliği sözcükler arasında anlam farkına yol açmaktadır. Sözcükler arasında anlam farkına yol açan d, f, t, s sesleri **karşıtsal dağılım** içindedir. Birbirinin yerine geçebilen ancak anlamı da değiştiren bu olaya **karşıtsal dağılım** denilmektedir.

I) ANLAM BİLİM(SEMANTİK)

Dilin, seslerin, düşünce yapısını ve ilişkisini inceleyen dilbilimi alanıdır. Anlam bilimi, dildeki sözcükleri anlam bakımından ele alan, sözcüklerle, o sözcüklerin belirttiği kavramlar yani dil ile düşünce yapısı arasındaki ilişkileri inceler. Anlam dil bilimin ele aldığı alt konu başlıkları şunlardır:

- Anlamla ilgili temel kavramlar
- Sözcüklerde temel ve yan anlam
- Eş, karşıt ve çok anlamlı sözcükler
- Anlam değişimleri

TEMEL KAVRAMLAR

Sözcük: Dilin somut ve yüzeysel yapısıdır. Bir ya da birden çok heceden oluşan belli bir anlamı olan, tümce kurmaya yarayan dil ögesidir. Bu ögenin zihinde uyandırdığı soyut ve anlam yüküne **kavram** adı verilir.

Anlam Daralması: Bir göstergenin önceden anlattığı nesne ya da devinin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesidir.

- Örneğin bugünkü Almandaki Schneider “terzi” meslek adı (sözcük anlamı “kesen, kesici”) eskiden odun, saç gibi şeyleri kesenler ve tefeciler için kullanılırken zamanla yalnız kumaş biçip diken esnafı anlatmak üzere kullanılır olmuştur.
- Aynı dilde bugün “düğün, düğün töreni” anlamına gelen Hochzeit geriye doğru incelenirse XIII. yüzyıldan önce “bayram, kiliseye ait her türlü tören” demek olduğu görülür.
- Latince trahere “çekmek” eyleminden gelen Fr. traire ise bugün yalnızca “süt sağlamak” anlamındadır.
- Oğul kelimesi eskiden evlat anlamına gelirken bugün erkek evlat anlamında kullanılmaktadır.

- Davar sözcüğü eskiden mal, mülk anlamında kullanılırken bugün “koyun topluluğu” anlamında kullanılmaktadır.
- Erik kelimesi eskiden tüm çekirdekli meyvelerin ortak adı olarak kullanılmaktaydı.
- Sanmak fiili eskiden hem saymak hem de düşünmek demektir.
- Dirilmek fiili eskiden hem yaşamak hem de öldükten sonra canlanmak demektir.
- Konmak fiili eskiden hem bir kuşun yere inmesini hem de bir yere yerleşmeyi belirtiyordu.

Anlam Genişlemesi: Bir gösterge, başlangıçta bir nesnenin, bir varlığın, bir eylemin bir bölümü ya da türünü anlatırken zamanla onların bütününe anlatır duruma gelmişse bu olaydan söz edilir. (ÖABT-2018)

- Bugün Almancada “armağan etmek, vermek” demek olan “schenken” eylemi Eski Yüksek Almancada “içecek bir şey vermek” anlamına geliyordu.
- Latince adripare “kıyıya varmak, değmek” eylemi Fr. arriver biçimine girerek “varmak, ulaşmak” anlamında kullanılmaya başlamıştır.
- Tıpkı, Almancada “ısırmak” eyleminin (beißen) türevi olan Biftchen, ein Biftchen “ısırmak, bir ısırık” sözcüğünün bugün yenecek şeyler için kullanılmaktan çıkarak “bir parça, birazcık” anlamına gelişi gibi.
- Fransızca da mordre “ısırmak” eylemine dayanan morceau “parça” anlamını almıştır.
- Örneğin günlük yaşamda çok geçen ve Türkçede dizel olarak kullanılan motor türü, bunu bulan Alman mühendisi Diesel’in adından gelmekte, röntgen de X ışınlarını bulan Alman fizikçisi Röntgen’in adının genelleştiğini göstermektedir.
- Zeplin (Zeppelin), giyotin (Guillotine) yine özel adlara dayanmakta, konyak (Cognac), şampanya (Champagne) da yapıldıkları bölgelerin adlarını taşımaktadır.
- Don Kişot (Don Quichotte) ve Don Juan (Don Juan) adları ise (ilki roman kahramanı, ikincisi bir efsane kahramanı) zamanla birçok dile geçerek erkeklerin belli davranış ve tutumlarını yansıtan birer sıfat niteliği kazanmışlardır.
- XI. yüzyılda “düz ve alçak yer” demek olan **alan** sözcüğü “iş, meslek, araştırma- inceleme konusu, uzmanlık” gibi çeşitli anlamlara gelmeye başlamıştır.
- **Dal** sözcüğü de bilim, sanat, spor konularında, üzerinde çalışılan alanı anlatır duruma gelmiştir.
- Türkçe **çevre** sözcüğü zamanla “muhit, ortam, geometri terimi” kavramlarını yansıtmaya başlamıştır.

Anlam İyileşmesi: Göstergenin eskiden taşıdığı anlamında bir iyileşmenin meydana gelmesidir.

- Eski Türkçede “acı, eziyet, zahmet” demek olan **emgek** sözcüğünün bugün **emek** biçimiyle, bir işin gerçekleşmesini sağlayan beden ve kafa gücünü anlatır duruma gelmiştir.
- Yavuz eskiden yaramaz manasında kullanılırken Yavuz Sultam Selim ile beraber anlamı iyileşmiştir.
- Mareşal eskiden at bakıcı anlamında kullanılırken şimdi askeriyede yüksek komutan bağlamında kullanılır olmuştur.

Anlam Kötüleşmesi: Göstergenin eskiden taşıdığı anlamında bir kötüleşmenin meydana gelmesidir.

- Canavar sözcüğü eskiden “**canlı, yaşayan, çabuk, hayvan**” gibi anlamlara gelirken Türkçede sonradan belirgin bir anlam kötüleşmesine uğramıştır.
- Önceleri “yabancı, misafir” demek olan Latince **hostis**, zamanla “düşman” anlamına gelmeye başlamıştır ki bu gelişmede, Romalıların yabancılar ve komşularıyla uzun süren savaşları rol oynamış olmalıdır.

Başka Anlama Geçiş: Sözcüğün asli anlamından uzaklaşarak çok farklı anlamlar kazanmasıdır.

- Eskiden yalnızca “duman” anlamına gelen, tüt- kökeninden tütün sözcüğü, yakılarak içilen yalnızca bu bitkiyi anlatır duruma gelmiştir.
- Sakınmak eylemi, eskiden “düşünmek, üzerinde durmak, kederlenmek” anlamındayken bugün “bir şeyi yapmaktan uzak durmak, yapmamak için önlemler almak, korumak” anlamlarını almıştır.
- Eski Türkçe dönemindeki üzme eyleminin “kırmak, kesmek” (Dede Korkut'ta “koparmak”) demek iken bugün “üzüntü vermek” anlamını almıştır.
- Ucuz sözcüğü de Eski Türkçedeki “kolay, değersiz, hakir” anlamından bugünkü anlamına geçmiştir.
- Keyif sözcüğü eskiden beri genel olarak “hoş vakit geçirme, sağlık, esenlik...” gibi anlamlarda kullanılırken keyif çatmak, keyfi gelmek, keyfi yerine gelmek, keyfi yerinde olmak gibi deyimlerde yer alırken son yıllarda yine Arapçadan gelme zevk kelimesinin yerini almaya başlamış onun anlamında kullanılır olmuştur. Böylece zevk almak yerine keyif almak, zevk vermek yerine keyif vermek gibi kullanımlar yaygınlaşmıştır.
- Öfke sözcüğü eskiden ciğer manasında kullanılırken bugün bir duyguyu belirtir duruma gelmiştir.

Karşıt Anlamlılık: Kendi içinde çeşitli alt başlıklarda incelenmektedir:

- **İkili Karşıtlıklar:** Kimi bilginlerin kutupsal ters anlamlılık adını verdikleri bu türde Türkçe kökenli ad soylu ögeler önemli bir toplam tutmaktadır. (aç-tok , iyi- kötü)
- **Biçimsel İlişkili Karşıtlıklar:** Bu türün örneklerinde Türkçede aynı ya da aynı kökten türemiş sözcüklerin değişik ekler alarak oluşturdukları ters anlamlılar kullanılmaktadır. Bunlar içinden en çok yaygın olanlar, [-li] ve [Siz] ekleriyle türetilenlerdir: (sorumlu/sorumsuz akıllı/akılsız...)
- **İlişkisel Karşıtlıklar:** Bu öbekte yer alan örnekler birbirleriyle ilgili kavramlar arasındaki karşıtlığı göstermekte, aynı konuyla ilgili, ancak ters anlamlı olan sözcüklerden oluşmaktadır. Örneğin satılık ve kiralık, bir mal, özellikle bir taşınmaz için söz konusudur. (imam-cemaat, amir-memur, peşin-taksitle...)
- **Dereceli Karşıtlıklar:** Türkiye Türkçesinde bu türe, daha çok, ikili ters anlamlıların arasına giren kimi ögelerle oluşturulan ter sanamlılar girmektedir. Örneğin sıcak/soğuk ikilisinin derecelenmesi sıcak/ılık/soğuk, kimi zaman sıcak/ılık/serin/soğuk biçiminde genişlemektedir. Aynı türde kapalı/aralık/açık karşıtlığı dikkati çekmekte, orta ögesi birçok, dereceli karşıtlık oluşturmaktadır: (küçük/orta/büyük, iyi/orta/kötü kısa/orta/uzun, kalın/orta/ince gibi.)

- Kimi dilbilimciler uzunluk ölçülerini de bu öbeğe sokmakta, örneğin milimetre / santimetre / metre / dekametre / hektometre / kilometre gibi ölçüleri göstermektedir.

Yön Gösteren Karşıtlıklar: Bu öbeğe örnek olarak da Türkiye Türkçesinde şunlar verilebilir:

Sağ	Alt	Ön	İleri	Doğu
Sol	Üst	Arka	Geri	Batı

BİLGİ KUTUSU

- Bu öbeklerdeki örnekler içinde **birden çok öbeğe** girebilecek olanlar vardır: Ön/arka karşıtlığı hem ilişkisel, hem yön gösteren ters anlamlılık olarak düşünülebilir. Yukarıda değindiğimiz çırak/kalfa/usta üçlüsü de hem ilişkisel, hem dereceli karşıtlıktır.
- Anlam ayırt edici en küçük parçaya Anlam Bilimde **Anlam birimcik(MONEM)** adı verilir

Çok Anlamlılık: Aynı sözcüğün birbiriyle ilgili ancak farklı kavramları ifade etmesidir. Yani gösteren aynı, kavramlar farklı ancak birbiriyle ilişkilidir. Göz sözcüğü organ adı, bölme ve delik gibi anlamlara gelmesi çok anlamlılığa örnektir.

Eş Adlılık: Aralarında anlamca ilgi ve bağıntı bulunmayan eş sesli sözcükler arasındaki sözcükler arasındaki ses benzerliğidir. Farklı kökenli eş yazılışlı sözcüklere homogram denir. Yani sözcüklerin gösterilenlerinin aynı, gösterenlerinin ve kavram alanlarının farklı olmasıdır.

- Şık: güzel giyinen / şık: seçenek
- Yüz: çehre / yüz: 100
- Tez: bilimsel çalışma / tez: çabuk, acele

Eş Anlamlılık: Farklı sözcüklerin aynı kavramı yansıtmasıdır. Eş anlamlı sözcüklerde gösterilenler farklı, gösterenler aynıdır. Eş anlamlılıkta sözcükler anlamca birbirine yakın olsa da dilde salt eş anlamlılık söz konusu değildir. Yani iki sözcüğün kavram alanları bütünüyle aynı olamaz. Ancak aynı bağlamda birbirinin yerini alabilen sözcükler, yalnız o anlam içinde eş anlamlı kabul edilir.

- Mesele/sorun
- Olanak/ımkân
- Aktif/etkin
- Sıfat fiil/ortaç
- Okul/mektep
- Şekil/biçim

Alt Anlamlılık: Genel nitelikli bir anlam birimin, göreceli olarak daha özel nitelikte bir anlam birimle kurduğu tek yanlı bir içerme bağıntısıdır. Örneğin gül, çiçek anlam birimine oranla daha alt anlamlı bir ögedir. Meyve sözcüğünün alt anlamlılarına portakal, elma, muz vb. verilebilir. (ÖABT-2020)

J) SÖZ DİZİMİ/TÜMCE BİLGİSİ(SENTAKS)

Dilin anlamlı en küçük birimleri olan sözcüklerin bir kavram ya da yargı bildirmek üzere birbirlerine bağlanışlarını ve böylece daha büyük dil birlikleri oluşturmalarını inceler. Öbek ve cümleleri, kelimelerin birleşimlerini vb. inceleyen dil bilim dalıdır. Söz dizimi adı da verilen dil bilgisinin bu dalı, bir dilde, sözcüklerin, sözcük öbeklerinin tümce ve söz içindeki görevlerini, birbiriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve tümce türlerini inceler. Söz dizimi, şekil bilgisi ile çok yakından ilişkilidir.

- Sentaks özellikle Saussure'nin dizge anlayışıyla önem kazanmıştır. Dizge bir cümlenin öğelerinin birbirine bağlanmasıyla oluşan bütündür. Sentaks alanında en büyük çalışmalarsa Chomsky'e aittir.

K)EDİM DİL BİLİM

Edim bilimi, dilin birçok yönünü ele alıp açıklayan, iletişim problemlerini ve engellerini aşmada katkı sağlayan yeni bir bildirişim bilimidir. Genç bir bilim alanı olan edim bilimi, farklı disiplinlerden etkilenerek ortaya çıkmıştır. Edim biliminin farklı araştırma alanlarıyla veri, ilke, terminoloji ve kuram paylaşımı; felsefe, mantık, dil bilimi, kültürel antropoloji, etnografi, sosyoloji, bilişsel psikoloji ve iletişim ile etkileşim içinde olması, son yıllarda öneminin daha da artmasını sağlamıştır. Bu etkileşim, söz konusu bilim alanlarının alt disiplinlerinde de geçerlidir.

- Edim bilim kavramını Charles Morris ortaya atmıştır. Edimbilim dilin pratik ve iletişimsel yönüyle ilgilenir. Dili simgesel bir iletişim aracı olarak görür. Üretici, alıcı ve bağlam üzerine çalışır.
- Edimbilim kuramcıları olarak; Emile Benveniste(**Sözceleme Kuramı**), John Austin(**Söz Edimleri Kuramı**) gösterilebilir.

TEMEL KAVRAMLAR

Sözce: Belirli bir iletişim ortamında söylenen somut ifadelerdir. Bir cümlenin sözce olması için iletişim durumu şarttır. Sözceler; kelime, cümle ve paragraf düzeyinde olabilir. Sözcelerin üretimiye sözceleme kavramıyla açıklanır.

Bağlam: Bir sözcenin anlamlandırılmasında etkili olan sosyolojik, psikolojik vb. her türlü öğenin toplamıdır. Dile getirilen ifadenin belirleyici unsurlarıdır.

Sözedimi: "Birşeyi söylemek ve yapmak aynı şey midir?" sorusundan ortaya çıkmıştır. Söylemin harekete geçirme gücüdür.

BİLGİ KUTUSU

Grice'nin Sezdirim Kuralları

- **İşbirliği** > Konuşmada amaç ve yer belirlenmelidir.
- **Bağıntı(İlişkilendirme)**> Konuşmada bilgiler birbiriyle ilgili olmalıdır.
- **Nicelik:** Sadece söylenmesi gereken, gerekli bilgiler söylenmelidir.
- **Nitelik:** Doğru bilgi ver.
- **Biçim(Üslup):** Açık ve yalın konuş, anlam bulanıklığından kaç.

L) GÖSTERGE BİLİM(SEMİYOTİK-SİMİYALOGİ)

İletişim kurmaya yarayan işaretler, simgeler ve onların doğal ya da yapay dillerdeki işleviyle ilgilenen dil bilim dalına gösterge bilim adı verilir.

- Modern dilbilimin kurucusu olan Saussure ile dil biliminde önemli yer edinen gösterge bilim, **J.Greimas'ın** çalışmaları sonucunda dil bilimden ayrı bağımsız bir bilim dalı olmuştur. Özetle gösterge bilim; simge, sembol ve işaretleri inceleyen bilim dalıdır.

BİLGİ KUTUSU

Göstergebilimin bağımsız bir bilim dalı olarak varlığını ve gerekliliğini hissettirmesi ise 1950'lerden sonra olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası gelişen üretim-tüketim ilişkileri ve buna bağlı olarak doğan reklam sektörü; medya diye de bilinen kitle iletişim araçlarındaki olağanüstü gelişmeler göstergebilimin önemini artırdı. Çünkü toplumsal birçok gelişme olmakta, geniş halk kitleleri görselliğin etkileyici gücüyle yönlendirilmekteydi. Önce sinema, ardından da televizyon aracılığıyla en uzak yerlere, en ücra köşelere ulaşılmış, hatta hemen her eve bir biçimde girilmiş ve insanlara eğlenceden alışverişe kadar türlü olanaklar sunulmuştu. İşin ilginç yanı tüm bu olup bitenler aslında sanal şeylerdi; insanları bu kadar etkileyen şey, dış dünyadaki gerçekliklerin görsellik kullanılarak, resim vb. araçlar üzerinden yansımaları, yansıtılmasıydı. Hal böyle olunca bu alanlardaki anlam, anlamlandırma olgularına el atmak, bilimsel bir bakış açısıyla çözümlemelere girişmek ve bazı bulgular ortaya koymak gerekti. Görselliğin ön plana çıktığı bu alanlarda, dilsel göstergelerden çok görsel göstergeler egemendi; bu da dilbilimin yöntemlerini kullanmasına ve ondan ayrı düşünülmemesine rağmen, göstergebilimin, bağımsızlaşmasını ve mimariden çizgi film çözümlemesine kadar özerk bir bakış açısı sergilemesini sağladı.

TEMEL KAVRAMLAR

Gönderge: Evrendeki canlı ve cansız varlıklardır. Nesnenin kendisidir. Saussure'nin göstergebilim anlayışında gönderge bulunmamaktadır. Çünkü ona göre dil sadece dil içi unsurlarla incelenmelidir. Nesneyi dil dışı unsur olarak görür.

Gösterge: İletişimde başka bir varlığın yerini alan onu düşündüren; sözcük, şekil, resim, vb. olgulardır. Göndergeleri karşılayan işaretlerdir. Göstergenin; gösteren ve gösterilen olarak 2 ayrı boyutu vardır.(ÖABT-2019)

- **Gösteren:** Göstergelerin somut yüzüdür. Göstergeyi oluşturan işaretlerdir. Dilin işitsel yönü, yüzeysel yapısıdır, sözcüktür. > E-L-M-A
- **Gösterilen:** Bir göstergenin zihinsel anlamıdır. Kavramı ifade eder, derin yapıdır, soyuttur, anlamdır. > Elma kelimesinin zihinde uyanan görüntüsü.

DİL DIŞI GÖSTERGELER

Dil dışı göstergelerin kurulmasında Sanders Peirce'nin çalışmaları etkili olmuştur. Peirce, göstergelerin mantıksal işlevi üzerinde durduğu için üçlüklere dayalı bir sistem oluşturmuştur. Peirce'ün bu sınıflandırmasında en temel olan ve en çok gönderme yapılanı göstergeleri nesneleri açısından varlıksal bağıntı, benzerlik ya da saymacalık içermelerine göre **belirti**, **görsel gösterge (ikon)** ve **simge** olarak üçe ayırdığı tasniftir. Dil dışı göstergeler şunlardır:

Belirti: Amacı olmayan, istem dışı gerçekleşen doğal göstergelere belirti denir. Belirti ancak onu yorumlamayı bilene bir şeyler anlatır. Neden sonuç iliőkisine dayalı, NEDENLİ göstergelerdir. (Hava kapalı- yağmur yağacak)

- Doğal göstergeler ya da belirtiler, anlam sağlayan gösterge türleridir. Belirti kavramı, yorumu yapılmadığı takdirde kesinlikle anlamı olmayan bir gösterge türü olarak tanımlanmaktadır. Belirti doğadaki nesnelerin tümünden etkilenir, dolayısıyla nesnelerle pek çok ortak yöne sahiptir ve nesneye yöneliktir.
- Belirti ancak onu yorumlamasını bilene bir şeyler anlatan doğal bir göstergedir. *Karın kış; öksürüğün hastalık; beyaz saçın yaőlılık; sararmıő yaprağın sonbahar; gülümsemenin mutluluk; ayın gece* belirtisi olduğu söylenilebilir. Tüm bu belirti örneklerinde doğal durumlar söz konusudur; diğer bir deyişle kişinin müdahalesi dışında doğal olarak gerçekleşen olay, olgu ve durumlar bulunmaktadır.

GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
Duman	Ateő, yangın
Öksürük, ateő	Hastalık
Sararmıő yapraklae	Sonbahar
Kara bulutlar	Yağmur

İkon (Görsel Gösterge): Bir gerçekliği doğrudan doğruya aktaran bütün şekil, fotoğraf, çizim, resim vb. görsel unsurlara görsel gösterge denir.

- Nesnesi olmasa bile varlıklarını sürdüren ve amaçlanan işlevi bir biçimde yerine getiren göstergelerdir ve dış gerçekliği benzerlik izlenimi uyandıracak biçimde yansıtmaktadır. Fotoğraf, resim, çizim, kaydedilmiş ses ya da herhangi bir olguyu öykünme yoluyla göstermeyi amaçlayan çeşitli davranıőlar, görsel gösterge olarak nitelendirilmektedir.
- Burada nesnesine benzeme söz konusudur. Nesnenin bulunmadığı durumlarda bu göstergeler söz konusu nesne ya da kişiyi temsil etmekte ve belirli bir amacı yerine getirmektedir. Örneğin bir *kedi fotoğrafı*, yanında kedi olmadan da onu temsil edebilmektedir.

Simge: Gösteren ve Gösterilen arası süreklilikten kaynaklanır. Simgeler kullanıldığı bağlama göre ikon veya simge olabilir. (Güvercin-barıőı, Kalp – aőkı simgeler.)

- Simge, benzerlik ve uzlaşma ilişkisi içinde soyut ve sayılamayan, tek bir gösterilene göndermede bulunan görsel bir biçimdir. Anlam, benzerlik ve uzlaşma ilişkisi içinde, kültürel ve toplumsal bir değere sahip, sayılamayan, soyut bir gerçeklikle özdeőleőir (Kıran, 2002). Simge ve nesne arasındaki ilişkiyi, yorumlayan çağrışımsal olarak oluşturur. Simge bir kural olduğu için ancak bu kuralı bilenler, asıl nesne ve simge arasında bağlantı kurabilir.

- Simgede gösterge ve nesne arasında bağlantı ve benzerlik bulunmamaktadır. Simgenin iletişimde kullanılmasını sağlayan tek neden ise insanların yerine geçtiği şeyi nitelemesi konusunda üzerinde anlaşmış olmalarıdır. Bir simgenin nesnesiyle bağlantısı uzlaşma, anlaşma ya da kural sonucu olan bir göstergedir (Fiske, 2003). Örneğin *yüzük evliliğin, terazi adaletin, güvercin barışın* simgesidir. Simge iletişim amacıyla üretilmiş yapay bir göstergedir ve nesneye çağrışım yoluyla göndermede bulunmaktadır. Bu çağrışımı da insanlar zihinlerinde kurmaktadırlar.

Belirtke: İletişim kurma, ileti aktarma, bilgi verme amacı taşıyan, göstereni ile gösterileni arasında uzlaşma bağlı bir ilişki bulunan, nedensiz göstergelere belirtke denir. (Trafik işaretleri, kırmızı kart) Peirce'nin üçlü tasnifinde yer almasa da bir dil dışı göstergedir.

GÖSTERGELERİN ÖZELLİKLERİ

a)Nedensizlik: At göstergesinin, göstereni (a-t) ile gösterileni(zihindeki anlam) arasında herhangi bir ilişki yoktur. At gösterileni Türkçe de "At" göstereni, İngilizce de " Horse" göstereni ile ifade edilebilir.

- Dilsel göstergelerle ilgili dile getirilen nedensizlik ilkesi; yani gösteren konumundaki yazı ya da sesin, gösterdiği şeye benzememesi, gösteren ile gönderge (dil dışı gerçeklik, nesnenin kendisi) arasında doğrudan bir ilinti yoktur.
- Göstereni gösterilenle birleştiren bağ nedensizdir. Göstergeyi, bir gösterenin bir gösterilenle birleşmesinden doğan bütün olarak gördüğümüzden daha yalın olarak şöyle de diyebiliriz: Dil göstergesi nedensizdir. Örneğin, "kardeş" kavramının kendisine gösterenlik yapan k-a-r-d-e-ş ses dizilişiyle hiçbir iç bağıntısı yoktur. Başka herhangi bir diziliş de onu aynı oranda gösterebilir. Diller arasındaki ayrılıklar, doğrudan doğruya da değişik dillerin varlığı bunu tanıtlar: "Öküz" gösterilenin göstereni sınırın bir yanında (Fransa) b-ö-f (boeuf), bir yanında ise (Almanya) o-k-s (Ochs)"

b)Çizgisellik: Dildeki kelimelerin ses ve harf karşılıklarının birbirini belirli bir düzende takip etmesi, üst üste çıkışmamasıdır. Gösterilen(anlam)'ın oluşması için gereklidir. Sadece dil göstergeleri çizgiseldir. Ancak çizgisel olmayan, bütünsel dil göstergeleri de vardır .(Yazıyla yazılmış olan DUR! Levhası)

- Dil göstergesinin gösteren düzleminde, hem üretim (seslerin de yazının da belli bir sıra izleyerek oluşması/oluşturulması) hem de kavrama, algılama düzeyinde bir çizgisellik, en küçük dil birimlerinin dahi ses ve/ya da yazı olarak birbirlerini izlemesi söz konusudur.

c)Değişmezlik/ Değişebilirlik: Dil göstergeleri sebepsiz yere değiştirilemez. Dil; kendi süreci içerisinde zamanla kendi kendine değişime uğrayabilir. (Öfke-Ciğer) Dil göstergesinin değişebilirlik eğilimi görsel göstergeninkinden çok daha fazladır.

- Bunda nedensizlik ilkesinin de çok büyük etkisi vardır. Örneğin yosma sözcüğü önceleri "güzel, neşeli, alımlı kadın" anlamında kullanılıyorken, son zamanlarda halk arasında -cinsellik çağrışımları ağır basan-"hoppa, hafif kadın" anlamında kullanılır olmuştur. Oysa görsel

göstergelerin gösterilenleri konusunda bu tür bir değişime tanık olmak neredeyse olanaksızdır.

d) Ayırt edilebilirlik: İster dilsel olsun isterse görsel, her gösterge; kendisini gösterge yapan özelliği yine kendisini benzerlerinden ayırt eden nitelik ya da niteliklerden alır. Bu özellik, bir gösterge yalnız ve yalın haldeyken pek anlaşılmayacağı için, ilgili gösterge kendi benzeri ya da benzerleriyle ele alınırsa konu açıklığa kavuşmuş olacaktır. Örneğin, K.A.R.A ve P.A.R.A gösterenleri ses dizisi düzeyinde sadece K ve P olarak ayrılık gösterir (aynı biçimde D.A.R.A. ve S.A.R.A. gösterenlerini de P.A.R.A ve K.A.R.A.’nın yanında örnek olarak verebiliriz). Sesbirim düzeyindeki bu ayırıcı özellikten anlambirim düzeyine geçildiğinde de durum değişmez. Burada da dilsel ya da görsel göstergenin, gösteren ve gösterilen düzleminde başka başka göstergelerle kurduğu karşılıklı iç ilişkiler önemlidir. Nitekim “K.A.R.A P.A.R.A.”- /kara para/ bileşik göstergesindeki K.A.R.A. göstereninin gösterileni ile, “K.A.R.A. M.U.R.A.T.”- /Kara Murat/ göstergesindeki K.A.R.A. göstereninin anlamı aynı değildir. Bu son iki örnekte K.A.R.A. gösterenleri benzer bir yapıdadırlar; ancak asla aynı değildirler. Bu da; bu farklılığı, ayrılığı ortaya koyan şeyin, bu göstergelerin “ayırt edici nitelik”lerinin karşılıklı olarak ilişki kurdukları diğer göstergeler (P.A.R.A ve M.U.R.A.T) tarafından belirlendiği anlamına gelir.

- Bu özellik, dil göstergesinin gösteren ve gösterilen düzleminde başka göstergelerle kurduğu karşılıklı ilişkilerle belirlendiği anlamına gelir. Bir kelime, aynı dil dizgesine ait birbirinden farklı göstergelerden oluştuğu için ayrıktır. “Ayrılık”, insan dilinin en temel özelliklerinden biridir. Olumlu-olumsuz karşıtlığı gibi... Dilde, ince-kalın, düz-yuvarlak ünlüler vardır; aksi halde ayrılma olmazdı. /Buz/ ile /tuz/ arasındaki karşıtlık /b/ ile /t/ arasındadır.

BİLGİ KUTUSU

- Saussure’nin göstergebilim anlayışı gösteren ve gösterilen olarak iki boyutludur. Yani göndergeyi incelemeyiz. Sanders Peirce ise ilk kez gösterge- yorumlayan -nesne ayrımıyla üçlü sınıflandırmada bulunmuştur.
- Saussure’ye göre dil, gösteren (ses/işitim imgesi) ve gösterilenden (kavram) oluşan bir gösterge dizgesidir. Peirce ise göstergeyi, nesnesini temsil ederek başka şeyin yerine koyulabilme özelliğine sahip, kişiye seslenerek zihninde denk bir gösterge yaratan anlam ve şeyden oluşan bir öge olarak tanımlar. Ona göre düşünme süreci; gösterge, nesne ve yorumlanan arasındaki ilişkiden oluşur.
- Göstergebilim anlam taşıyan her şeyin gösterge olduğunu kabul eder. Modern anlamda göstergenin tanımı Saussure tarafından yapılmıştır. Saussure’ün ikili olarak tanımladığı gösteren ve gösterilen ve bu iki kavramın birbiri ile ilişkisinden oluşan gösterge tanımı göstergebilimin oluşumunda ilk adımdır.
- Saussure sonrasında göstergebilim; Greimass, Ogden-Richard, R. Barthes, Hjelmslev ve başka düşünürlerin tanımlamaları ve tasnifleri ile geliştirilmiştir.
- Peirce, Saussure’ün dil (konuşma ve yazı dili) içerisinde değerlendirdiği göstergelere dil dışı göstergeleri de ekleyerek yeni bir kuram oluşturmuştur. Peirce göstergebilimi, “tüm yaşam alanlarını kapsayan evrensel bir bilim dalı” kabul etmektedir.
- Barthes de Peirce gibi göstergeleri dille beraber ve dil dışında; moda, sanat, mimari alanlarında ele alır. Barthes dilbilim-göstergebilim ilişkisini “dilbilim, ayrıcalıklı da olsa genel göstergeler biliminin bir bölümü değil, göstergebilim dilbilimin bir bölümüdür” cümlesiyle açıklar. Göstergebilimci dilin sadece seslerden ve harflerden oluşmadığını, iletişim, karşılıklı anlaşma ve anlam ögesini barındırması bakımından ses ve harf dışındaki göstergelerin de dil olarak değerlendirilebileceğini düşünür.

M) METİN DİLBİLİMİ

Metnin yeri, oluşturan öğeleri, yapısı, türü ve metnin çözümlenmesiyle ilgilenen bilim dalıdır.

Metindilbilim “Bir metni meydana getiren tüm unsurların belirli metotlarla dilbilimsel olarak analizini yapan dilbilim sahasıdır.”

- Metindilbilim, çağdaş dilbilim araştırmaları sonucu dil çalışmalarında tümcenin ötesine geçilmesini olanaklaştıran ve metin yapısını temel alarak metin- içi anlam üretimini inceleyen bir disiplin olarak gelişmiştir. Metindilbilimi bir metnin yapısını, düzenlenişini ve işleyişini incelerken tümceler arasındaki göndermeleri, bağlantı öğelerini, dil içi ve dil dışı bağıntıları ele alır.
- Metni oluşturan öğeler arasındaki bağlar, ilişkiler ve metnin bütün olarak yapısı ve işlevini inceleme konusu yapan metindilbilim, üretilen metinlerin daha işlevsel olmasına, alınılanmasına ve yorumlanmasına katkı sağlamaktadır.
- Metindilbilim çalışmalarının en önemli amaçlarından biri, metin olan ile olmayanın ayırt edilmesini sağlayan ölçütler geliştirmektir. Metindilbilim, bu ölçütleri geliştirebilmek için metinlerin yapılarını ve iletişimsel işlevlerini irdeler, böylece metni oluşturan genel kural ve koşulları belirler. Bir metin bilimi, metinler ve metin türlerine özgü ortak ve farklı özellikleri saptayarak bunları betimleyip açıklayabilmelidir.
- Metinsellik; bir metni, metin olmayan tümce ya da sözce topluluğundan ayırmak için başvuru olan ölçütler ya da bir metnin oluşması için gerekli koşullardır. Metinle ilgili kuralları belirleyen metinsellik ölçütleri **metin içi metinsellik ölçütleri ve metin dışı(kullanıcı merkezli) metinsellik ölçütleri** olarak 2'ye ayrılır.
- ✓ Metin merkezli ölçütlere göre yapılan sınıflandırmalar şunlardır: Bağdaşıklık, tutarlılık.
- ✓ Kullanıcı merkezli ölçütler açısından yapılan sınıflandırmalar: Amaçlılık, durumsallık, bilgi vericilik, kabul edilebilirlik, metinler arasılık

Metin İçi Metinsellik Ölçütleri

1)Bağdaşıklık: Bir yazının metin olmasını sağlayan tümceler arasındaki ilişkiyi metin içi bir dille sağlayan özelliklerin tümüne verilen addır. Metnin yüzey yapısındaki öğelerin birbiriyle olan ilişkiler ağıdır. Kip ve zaman uyumunun sağlanması, uygun geçiş ve bağlantı ifadelerinin kullanımı bağdaşıklığın bir gereğidir. (ÖABT - 2019)

- Metnin yüzey yapısındaki öğelerin birbiriyle olan ilişkiler ağıdır. Bağdaşıklık, bir yazının metin olmasını sağlayan metin içi ilişkileri kuran dile ait özelliklerin tümüdür.

BİLGİ KUTUSU

Bağdaşıklık ve Bağlaşıklık farklı şeyler olarak kabul edilir. Ancak ÖSYM, bu ayrıma girmeyip, bir almıştır. Kısaca özetlemekte fayda var: Bir metindeki dilsel öğelerin(ek,kelime vb.) dil bilgisi kurallarıyla yan yana gelmesine **BAĞLAŞIKLIK**, bu öğelerin anlam bağıntılarınaysa **BAĞDAŞIKLIK** denir. Hatta bazı dilciler metnin **Küçük Yapısının**, Bağlaşıklıkla; metnin **Büyük Yapısının**, Bağdaşıklıkla ilgili olduğunu savunur.

2)Tutarlılık: Bir metindeki cümleler arasındaki bağlantıların kurularak anlamsal ve mantıksal olarak düşüncelerde bir boşluk oluşturmada metni bir bütün olarak ele alınmasıdır. Metnin derin yapısıyla yani anlam bağlarıyla ilişkilidir.

- Tutarlılık, metindeki mantıksal bağlantı olarak da ifade edilir. Tutarlılık, metinde işlenen konu ve okura iletilmek istenen ana düşüncenin anlam ve mantıksal bütünlük sağlayacak şekilde işlenmesidir.

METİN DIŞI METİNSELLİK ÖLÇÜTLERİ(KULLANICI MERKEZLİ)

1)Amaçlılık: Bir yazarın kafasındaki düşüncüyü yazı vasıtasıyla okuruna iletebilmesidir .Yani yazarın metni oluşturmak için seçtiği her cümle ifade etmek istediği fikre hizmet etmelidir. Okuyucunun kafasında o mesajla ilgili bilinçli bir yapı oluşturmalıdır. Okur açısından açıklık, yalınlık, doğal bir zaman sınırlaması veya bağıntılılık olarak görülebilir.

- Amaçlılık, metin üretici ve onun niyetiyle ilgilidir. Her metnin bir amacı vardır. Bilgi verme, estetik haz uyandırma vb. metnin amacı okurla kurduğu ilişkide aranır.

2)Durumsallık: Yazılan metnin amacına göre hitap ettiği kitlenin durumuna göre ve konusuna göre uyum içerisinde olmasıdır.

- Durumsallık, metnin bulunduğu çevre ve dili kullanan insanların ona yükledikleri anlamla ilgilidir. Metin, içinde gerçekleştiği fiziksel çevreye karşı duyarlı olduğundan durumsallık özelliği taşır ve durum metnin anlamını değiştirebilir.

3)Kabul Edilebilirlik: Metnin yazılış amacı ile metinde işlediği durumun uygunluk içerisinde olması ve okuyucunun hayal dünyasında yeni ufuklar açarak onu esere bağlamasıdır. Tutarlılık ve durumsallıktan etkilenir, tutarsız ve duruma uygun olmayan metin kabul edilemez.

- Kabul edilebilirlik, metnin okuyucu tarafından çözümlenebilme durumu ile ilgilidir. Kabul edilebilirlik, metin aracılığıyla herhangi bir konuda yazar ile okuyucusu arasındaki bilgi paylaşımıdır. Metnin yazarı ile okuyucu arasında işbirliği kurulamıyor, metin okuyucu tarafından rasyonel olarak anlamlandırılmıyorsa, kabul edilebilirliği yok demektir. Metin amaçlılığının; bağdaşıklık ve tutarlılık özelliklerine sahip olmasının da temel nedeni onu kabul edilebilir.

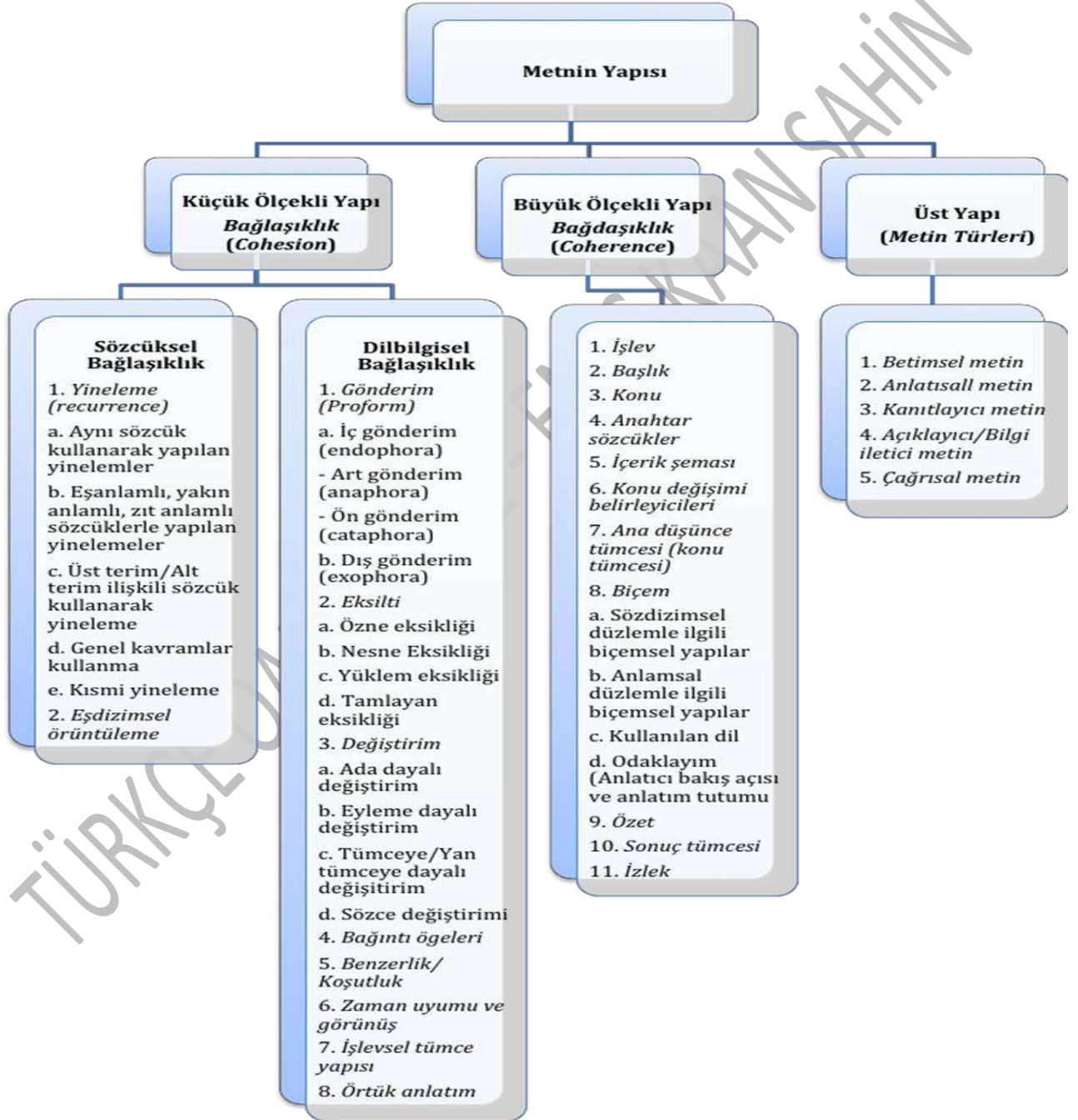
4)Bilgisellik: Metnin okuyucuya en az bir yönden yeni bir bilgi vermesidir. Bilgi verme süreci bilinenden yola çıkılarak onun üzerine inşa edilen veya eldeki bilgiye çeşitli yönlerden bağ kurularak gerçekleşebilir. Bilgisellik yönden ögeler içeren bir metin eski ve yeni bilgiler arasındaki dengeyi kurarak okuyucunun ilgisini metinde tutmayı başarabilir.

- Bilgilendiricilik, metnin, bilgi taşıma özelliğidir. Halliday ve Hasan’a (1976, s. 326) göre her bilgi birimi iki parçadan oluşur. Dinleyici ve okuyucuların başka kaynaklardan ulaşabileceği “eski bilgi” ve diğer kaynaklardan ulaşılamayacak “yeni bilgi”.

5)Metinler Arasılık: Metinler arasılık kavramı, bir metnin diğer metinlerle kurduğu ilişkiyle ilgili bir ölçüttür. Hiçbir metin tek başına bir anlam ifade edemez. Her metin kendisinden önce yazılmış olan metinlerden biçim ve içerik olarak değişik oranlarda etkilenecek bir durumu ifade etmeye çalışır. Başka bir kişinin konuşması, yazara yapılan atıflar bu başlıkta yer alır.

METİN YAPI ÖLÇÜTLERİ

Metnin yapısı küçük yapı, büyük yapı ve üst yapı olmak üzere üç başlıkta incelenir.

- **Küçük yapı** metinde kullanılan cümleler arasındaki yapı özellikleridir. Bağlaç, edat, yineleme, eksilteli yapı, zamir, çıkarımlar, noktalama işaretleri, cümleler arası bağlar ve dil bilgisel yapılarlar ilişkilidir.
- **Büyük yapıya**; paragraf, bölüm, fasikül, cilt gibi metni anlam olarak bölebilecek ve incelenebilecek yapılardır. Olay örgüsü, anlatıcı bakış açısı, zamanı, şahıs kadrosu vb.'dir. Tutarlılık, amaçlılık, bilgilendiricilik, kabul edilebilirlik büyük yapıyla ilişkilidir.
- **Üst yapıya**; metnin tür ve şekil özelliklerinden kaynaklanır. Bir metnin betimsel, açıklayıcı vb. tür olması ile ilgilidir. Kullanılan üslup(mizahi, destansı vb.) ve metinler arası bu konu başlığında değerlendirilir.

Yukarıda yer alan tabloda çıkan sorular doğrultusunda sadece bağlaşıklık konusu üzerinde durulacak, alt alanları tek tek açıklanacaktır.

BAĞLAŞIKLIK ÖZELLİKLERİ

Sözcüksel Bağlaşıklık: Sözcüksel bağlaşıklık, metin içinde geçen sözcüklerin aynı, eş anlamlı veya yakınan anlamlı sözcüklerle, üst terim-altanamlılık ilişkisi içeren sözcüklerle ya da aynı kavram alanından sözcükler kullanılarak yinelemesi ile oluşturulur. **"Yinelemeler"** ve **"Eşdizimsel örüntüleme"** olarak iki başlık altında ele alınır.

1. **Yinelemeler** şu yollarla oluşur;
 - Aynı sözcüğü yineleme(güzel kızdı, güzel görünüyordu.)
 - Eş, yakın veya zıt anlamlı yineleme (yükselmek zor alçalmak kolay – kıymetin çok pahalı..)
 - Üst- Alt terim(parça-bütün) yineleme (Yahudi ırkı...)
2. **Eşdizimsel Örüntüleme:** Eşdizimsel örüntüleme, aynı bağlamda, aynı kavram alanından sözcüklerin birliktekullanılmasına dayanır. Eşdizimlilik, aynı bağlamda kullanıldıkları için ilişkilendirilen sözcükler arasındaki bağlantıları kapsar. Başka bir deyişle, aynı konuları ele alan metinlerde bir arada kullanılma eğilimi gösteren sözcükler birbirleriyle eşdizimsel bir ilişki içindedirler.
 - Limana demir attı.
 - Okullar tatil oldu, artık zil sesi duymayacağız.
 - Hava bıçak gibi keskin.
 - Askerler savaşıyor.

Dil Bilgisel Bağlaşıklık: Dil bilgisel bağlaşıklık düşünceler arasındaki ilişkilerin sözcükler, sözcük öbekleri, tümceler ve eylem zamanları arasında oluşturulan bağlarla kurulmasını sağlar. Dilbilgisel bağlaşıklık çeşitli yollarla sağlanır:

1. **Gönderim:** Dil içi bir ögenin dil dışı yani dünyada var olan bir ögeyi belirtmesidir. Gönderim bir sözün söylendikten sonra tekrarlanmasını engeller. Dilin yeterli, etkili ve akıcı biçimde kullanılmasını sağlamak, metindeki konuları alıcının beyninde aktif tutmak ve metinde konu bütünlüğünü oluşturmak için metindeki bazı sözcük, kavram ya da düşünceler metin boyunca

farklı dilsel ögelerle yinelenir ve bu dilsel ögeler gönderim ögeleri olarak ifade edilir. İki tür gönderim vardır:

- **Metin Dışı Gönderim:** Karşılığı doğrudan metinde bulunmayan gönderim türüdür. Gönderim aracı metnin içindedir ama göndergesi metinde yoktur. Ancak bağlam içerisinde ne dendiği anlaşılabilir. (Al şunu da git / Bu gayet güzel / O gelmedi.)
- **Metin İçi Gönderim:** Hem karşılığı hem de gönderim aracı metnin içindedir. Ön ve Art gönderim olarak 2'ye ayrılır:

Ön Gönderim: Gönderim ögesi kendinden sonraki ögeye gönderimde bulunur.

(O bugün gelmedi. Ali İzmirdeymiş. / Onları gördün mü? Ayakkabılarımı yani.)

Art Gönderim: Daha önce ifade edilen ögeye gönderim yapılır. Gönderim metnin gerisine doğrudur.

(Ali bugün gelmedi. O İzmirdeymiş. / Ahmet çocukken onu severdik.)

BİLGİ KUTUSU

Gönderim zamirler veya sıfatlarla sağlanabilir. Eğer soru "Hangisinde **gönderim ögesi** farklıdır?" diye sorulursa gönderim zamir mi sıfat mı ona bakılır. "**Gönderim türü**" soruları ise iç-gönderim dış gönderim-ön gönderim -art gönderim durumuna göre değerlendirilir.

2. **Eksiltme:** Eksilti, metin içindeki bir dilsel olguyu anlam kaybına yol açmayacak şekilde atmaktır. Metinde, eksilteli yapıların daha çok özne, nesne ve tamlayan eksilteli kullanımlarla ortaya çıktığı gözlenmektedir. Eksilti, metin içindeki bir olguyu metinde anlam kaybına yol açmayacak şekilde atarak yinelemedir.
 - İstanbul da gezdik, çok beğendik. (İstanbulu çok beğendik.)
 - Elmaları getirdin mi? – Evet. (Evet getirdim.)
 - Bugün çok susadım. (Gizli özne varsa daima eksiltme vardır!)
3. **Değiştirme:** Metin içinde yer alan bir ad, eylem ya da tümce gibi herhangi bir ögenin yerine başka bir ögenin kullanılmasıdır. Dilbilgisel bağlaşıklık düzeneklerinden bir diğeri de metin içinde yer alan bir ad, eylem ya da tümce gibi herhangi bir ögenin yerine başka bir ögenin kullanılmasıdır.
 - **Ada dayalı:** Elma yer misin? - Peki küçüğünü alayım.
 - **Fiile dayalı:** Sen mi güldün? – Hayır ben yapmadım.
 - **Tümceye dayalı:** Seni kaybetmek istemiyorum. Bunu defalarca söyledim.
4. **Bağlaçlı Bağlaşıklık(Bağıntı Ögeleri):** Metin içindeki olaylar ve durumlar arasındaki ilişkiler bağlayıcı yapılarla gerçekleştirilebilir. Bağlayıcı alt türü olarak bağlaçlar, metnin küçük ölçekli yapısında, ardışık sözceler arasındaki anlamsal ilişkilerin açık olarak algılanmasını sağlayan belirginleştirici ögelerdir. (Velev ki, bir aralık, zaten, filvaki, fakat, hoş, demek, ki, hem, ve, keşke, sonra, hatta, nihayet, halbuki, evet, gene, lakin....)

5. **Koşutluk:** Koşul içeren cümlelerdir. “Keşke şimdi, şuracıkta düşüp kalsaydı, kurtulsaydı...”
6. **Zaman ve Görünüş Ortaklığı:** Dil bilgisel bağlaşıklık zaman ve görünüş işlevleri bulunan dilisel öğelerle de sağlanmaktadır. Metin içinde ayrı zamanların kullanımı, tümcelerle ifade edilen önermeler arasındaki ilişkileri öncelik ve sonralık bakımından açıklayarak, metinde yer alan kişilerin durumlarının ve konumlarının anlaşılmasına, olayların mantıksal olarak sınırlanmasına yardımcı olur.
- Geliyor , bizi üzüyordu.
 - Ali ile parkta karşılaştık, onu özlemişim.
7. **Örtük Anlatım:** “Satacağı bir şeyi kalmamıştı” ifadesinden daha önce sahip olduğu birçok şey sattığı; “Şimdi ona güvenerek nasıl soracaktı?” ifadesinden çekincelerinin devam ettiği, manası çıkarılabilir.

N) DİL İNCELEMELERİ VE DİL BİLİM OKULLARI

Dil bilim çalışmaları Antik Yunan’ a kadar uzanır. Modern dil bilimin başlangıcı ise Saussure’nin görüşlerinden ortaya çıkmıştır.

DİL BİLİM GELENEKLERİ VE OKULLARI

1)Yunan Geleneği

- Antik Yunan dil bilim tartışmalarının ana kaynağıdır. Antik Yunan da dil üzerine çalışmalar “Dil örnekseme mi aykırı mıdır?” (Dil düzenli midir değil midir?) sorusundan hareketle yapılmıştır.
- İskenderiye Okulu örneksemeci yani dilin düzenli olduğunu savunur.
- Bergama ve Stoa Okullarıysa dilin düzensiz yani aykırı olduğunu savunmaktadır.

Bu dönemde dil üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Onları tek tek sıralayalım:

- Sofistlerden **Protogoras**, dilde ilk cinsiyet ayrımını yapan sofisttir.
- İskenderiye okulundan **Throx Dionysios** ise Techne Grammatike adlı eseriyle İLK GRAMER kitabını oluşturur.
- **Platon** felsefik temellere dayalı ilk isim ve fiil ayrımını yapan kişidir. Dil üzerine yazdığı: Kratylos ya da Adların Doğruluğu adlı eser önemlidir.
- **Aristo** ise harfleri: “Sesliler, sessizler ve yarı sessizler” olarak sınıflamıştır. İsim ve fiil ayrımında da bulunan Aristo kimi dil bilimcilere göre ilk isim ve fiil ayrımını yapan kişidir. Bu savın nedeni olarak Platon’un felsefi temelli isim ve fiil ayrımına gittiği öne sürülür. Aristo bugün ad, eylem, ilgeç, durum gibi, sözcük türleri ve dilbilgisi kategorileri diye bildiğimiz birtakım kavramları da ilk olarak saptayan kimsedir.
- Dilde doğal bir düzenliliği savunanlara **Analojist**, dilde kuralsızlığı savunan yapaycılara **Anomalist** adı verilir.

2)Roma(Latin) Geleneği: Roma da Antik Yunan'a benzer tartışmalar yaşanmıştır. Latin geleneğinin en büyük temsilcisi Varro'dur.

- **Varro'nun** en önemli eseri **De Lunqia Latina**'dır. Varro dilin türetilmesinin düzenli, kullanımınınsa düzensiz olduğunu savunur.
- Diğer nemli Latin dilbilimciyse **Donatus**'dur. Eseri **Priscianus**' dur.

3)Hint Geleneği: Hint dilbilimciler ağırlık olarak köken üzerine çalışmış, kelimelerin toplanmasına büyük önem vermişlerdir. nemli dilbilimciler ise şunlardır:

- **Panini, Sutralar(Sekiz Kitap)** adlı eserinde Sanskritçe'nin gramerini incelemiştir.
- Diğer önemli dilbilimci **Yaska**'nın ise en önemli eseri **Nirukta** ' dır.

4)Arap Geleneği: Bu gelenekte Basra ve Kfe olmak üzere iki önemli okul vardır.

- **Basra Okulu** dilin düzenli olduğunu savunurken, Kfe okulu dilin düzensiz olduğunu savunur.
- **Kfe Okulu** dilin düzensiz olduğunu savunur.
- **El Halil** > İlk Arapça sözlük olan Kitabl Ayn' ı yazmıştır.
- **Sibeveyhi**, Kfe Okulundan gelmekte olup El Kitap en önemli eseridir.

5)Türk Geleneği:

- **Kaşgarlı Mahmut**' un Divanı Lgat-ı Türk ve **Kitabu Cevahirn Nahvi fi Lgat** adlı bir kayıp eseri bulunmaktadır.
- Anadolu da ise ilk dilbilim kitabı **Bergemalı Kadri**'nin **Myessiretl Ulm** adlı eseridir.

6)Avrupa Geleneği

- Dante, De Vulgari Eloquentia (Ana Dilin Belagatı) adlı eserinde ilk dilin İbranice olduğunu savunur. Konuşan ilk insanın dudaklarından çıkan ilk sözlerin ibranca olduğunu savunur. DANTE, Avrupa dillerini  öbekte toplanmış, İtalyanca, Fransızca ve Provansal arasındaki akrabalığı saptamış, İtalyan lehçelerinin Latinceye üstünlüğünü savunmuştur.
- Avrupadaki Modistea Okulu, dil bilim alanında kilisenin isteklerine göre çalışmalar yapmış olan bir okuldur.

7)Port Royal Okulu:

- 17.yüzyılda kurulan bu okul dil de evrenselliği aramıştır. Bu okulun evrensellik düşüncesi Chomsky'nin görüşlerinin ana kaynağı olmuştur.
- Ünlü "Görünmeyen Tanrı, görünen dünyayı yarattı." Cümlesi bu okula aittir.
- Dillerin evrensel mantık temellerini arayan bu okul, özellikle tüm dillerde geçerli olan ortak kuralları tespit etmek için çalışmalarda bulunmuştur.
- Dil de Descartes çizgisini savunmuşlardır.

BİLGİ KUTUSU

XVII. yüzyılda dilbilgisi çalışmaları, sonraki yüzyıllarda da etki sini sürdüren ve yankısı duyulan önemli bir ilerleme sağlamıştır. Paris'teki Port Royal Okulu öğrencileri için hazırlanan ve konuşma sanatı kurallarını, Fransızcayla ilgili birtakım gözlemleri sunan bu kitap dil olaylarını ve dilbilgisi kavramlarını da açıklıyordu. Port Royal Dilbilgisinin ilgi çeken yönü, bütün dillerde (aslında Yunanca, Latince ve Fransızcaya dayanılmıştır) ortak olan mantık temellerini saptamaya çalışmasıydı. Bu çevredeki dilciler özellikle, dili mantıkla bağdaştırmaya, başka diller için de geçerli birtakım ilkelere varmaya çabalamışlardır.

8)Modern Dil Bilim Öncesi Genel Durum

Modern dilbilimin Saussure ile başladığını belirtmiştik. Şimdi Saussure öncesi bazı önemli dil bilimciler ağırlıklı çalışmalarını Karşılaştırmalı Dilbilim üzerine yapmıştır. Zira Saussure'nin de ilk çalışmaları bu alan üzerinedir. Bazı önemli dilbilimciler;

- F.Schlegel, Karşılaştırmalı Dilbilim terimini ilk kullanan kişidir.
- Franz Bopp, Karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilbilimini kurmuştur.
- Ünlü dilbilimci Humbolt ise şuan kullandığımız yapı ve köken bakımından diller sınıflandırılmasının mimarıdır.
- Leibniz ise "Dil, düşüncenin- insan zihninin- aynasıdır." demiştir. Ayrıca İbranice'nin ilk dil olamayacağını savunmuş ve dilleri 2'ye ayırmıştır: Yafetik -Aramaik

BİLGİ KUTUSU

XVIII. yüzyılın başlarında, bir yandan dünyadaki dillerin sınıflandırılması ve incelenmesiyle uğraşan G.W. LEIBNIZ, bir yandan da dilin düşünceyle ilişkisi konusuna eğilmiştir. LEIBNIZ dilin nitelik leri, doğuşu üzerinde durmuş, dili insan zihninin aynası saymıştır. Bilgin, dil Öğelerinin anlam açısından doğru çözümlenmesinin, zihnin iş leyişini en iyi yansıtan şey olduğunu ileri sürüyordu".

MODERN DİL BİLİMİNİN DOĞUŞU

Ferdinand de Saussure'ün dil bilim kuramı 19. yüzyılda meydana gelmiş en önemli gelişmelerden biridir. Ferdinand de Saussure'ün Genel Dilbilim Dersleri adlı yapıtında dil anlayışı kökten değişime uğramıştır. Saussure bir dilbilim yöntemi oluşturmakla kalmamış aynı zamanda bir tür bilgi kuramı da yaratmıştır. Bu yöntemi ve kuramı açıklarken onun yorumu açık satırları sayesinde farklı açılardan ele alınabilmektedir.

- Saussure henüz 15 yaşında Essai Sur les Longues(Dil Denemeleri)'ni yazmıştır.
- İsviçre'de dilbilimi dersleri veren Saussure'nin **ölümünden sonra** öğrencileri **Bally ve Sechehaye** tarafından Saussure'nin ders notları Genel Dil Bilim Dersleri adı altında kitaplaştırılmıştır. Bu eser 5 ana bölümden oluşmaktadır: "Gösterge / Eş Zamanlı Dilbilim / Art Zamanlı Dilbilim / Uzamsal Dilbilim / Dilbilim Sorunları)
- Saussure'e göre "dilin nitelikleri şunlardır:
 1. Çok karışık nitelikli dil yetisi olgularının oluşturduğu bütün içinde dil, kesin çizgilerle ayırt edilebilecek bir konudur. Bir duyma imgesinin çevrim içinde bir kavramla bulunduğu noktaya yerleştirebiliriz onu. Dil yetisinin birey dışında kalan toplumsal bölümüdür dil ve birey onu tek başına ne yaratabilir ne de değiştirebilir.
 2. Sözden ayrı olan dil ondan bağımsız biçimde incelenebilecek bir konudur. Ölü dilleri konuşmuyoruz ama onların dilsel düzenini pek ala öğrenebiliriz. Dilbilimi, dil yetisinin öbür öğelerini ele almasa da olur dersek doğru fakat eksik bir yargıda bulunmuş oluruz; bu bilim ancak öbür öğeler işe karıştırılmazsa olanaklıdır demeliyiz.
 3. Dil yetisinin ayrışık öğelerden oluşmasına karşın, böylece sınırlandırılan dil, türdeşlik gösterir. Bir göstergeler dizgesidir o. Bu dizgede önemli olan anlamla işitim imgesinin birleşimidir ve göstergenin bu iki yanı da aynı oranda anlaksaldır.
 4. Dil de söz gibi somut niteliklidir. Bu da incelemeye büyük bir kolaylık sağlar. Toplumun onayladığı ve tümü dili oluşturan birleştirmeler, özeği beyinde yer alan gerçekliklerdir. Yazı bunları uzlaşımsal, saymaca görüntülerle saptayabilir. Oysa söz edimlerinin bütün ayrıntılarını fotoğrafla saklamak olanaksızdır. Ne denli kısa olursa olsun, bir sözcük, seslemede, hem saptanması, hem de gösterilmesi son derece güç sayısız kas devinimiyle gerçekleşir. Buna karşılık, dilde yalnız işitim imgesi vardır ve bu da değişmez bir görsel imgeye dönüştürülebilir.

BİLGİ KUTUSU

Saussure'ye göre dilbilimin görevleri şunlardır;

- Ulaşabildiği tüm dilleri betimlemek, tarihlerini incelemek ve ana dilin ilk halini tespit etmek
- Bütün dillerdeki evrensel olayları açıklayarak, genel yasaları bulmak
- Kendi sınırlarını çizmek ve kendi kendisini tanımlamak

- Saussure'nin bu görüşlerinin öğrencileri tarafından dünya ile paylaşılmasının ardından Yapısalcılık akımı ortaya çıkmıştır. İşlevselcilik ve Üretken Dil Bilgisi gibi birçok farklı kuramın ana kaynağı Yapısalcılık olmuştur.
- Saussure'ün devriminden esinlenen XX. yüzyıl dil bilimcileri, yarattıkları güçlü, etkin kuramlar, giriştikleri geniş kapsamlı ve tanıtlayıcı uygulamalarla sözlü bildirişim aracı dili inceleyen dalı, insan bilimleri arasında örnek bilim düzeyine yükseltmişlerdir. Dil bilimi, böylece çeşitli

bilimlerin esin kaynağı, kesişme noktası, ortak paydası durumuna girmiştir. Dil bilimi sayesinde, çok verimli dallar arası, araştırma ortamları sağlanmıştır

9)Saussure ve Yapısalcılık

TEMEL KAVRAMLAR

a)Gösterge

- Kavram(gösterilen) ve işitimi imgesi (gösteren) göstergeyi oluşturmaktadır.
- Saussure sadece dili,dil içi kavramları inceler. Yani Saussure'nin Göstergebilim anlayışı sadece gösteren-gösterilen üzerinedir.
- Gönderge(Nesne) sonradan Ogden ve Richards tarafından eklenmiştir.
- Gösterge; nedensizdir,uzlaşıya dayalı keyfidir. (Kuş – Bird/Kapı-Door)
- Gösterge; çizgiseldir.Öğeler birbirinden ayrılabilir ve çakışmaz.(Ali/gel-di).
- Gösterge; toplum tarafından değiştirebilirken , bireyce değiştirelemez.
- Gösterge,ayırt edicidir.
- Gösterilen ve gösteren arası nedensizlik ilişkisi vardır.

b)Dizge

- Dil bir dizge oluşturur.Dilin bu yönü nedenlidir.
- Bir gösterenin değeri dizge içindeki yeriyle ölçülür.Dil alt dizgelerin bileşimiyle oluşur.(sesler, harfler, kelimeler).
- Dili satranca benzetir: Dil, dış etkenlerden tamamen bağımsızdır. Dili ancak dil içi öğeler etkiler. Dizgenin dil biliminin tek konusu olması gerektiğini düşünür.
- Dil öğeleri bir araya gelerek dizge konumunu oluşturur.

BİLGİ KUTUSU

Saussure, Genel Dilbilim Dersleri'nde, dili bir dizge, sistem olarak tanımlamıştır. Dilin dizge olma özelliği ile ilgili düşüncelerini şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Dil, kendi düzeni dışında düzen tanımayan bir dizgedir. Satranç oyunuyla yapılacak bir karşılaştırma, bunu daha iyi kavramamızı sağlayacaktır. Oyunun İran'dan Avrupa'ya geçmiş olması bir dış özelliktir; buna karşılık, dizgeyi ve kuralları ilgilendiren ne varsa, iç özelliktir. Tahta taşların yerine fildişi taşlar koyarsam ortaya çıkan değişiklik dizgeyi ilgilendirmez. Ama taşların sayısını azaltır ya da çoğaltırsam, bu değişiklik oyunun kurallarını daha derinden ilgilendirir.”

- Dilin bir dizge olması, aynı zamanda sistem olduğunun da göstergesidir. Sistemi meydana getiren unsurlar arasında bir etkileşim ve uyum vardır. Dil dizgesi ses, şekil, anlam ve söz diziminden meydana gelmektedir. Bunlar, dil denilen ana sistemin alt sistemlerini oluşturmaktadır. Bu alt sistemler de kendi içlerinde başka alt sistemlerden oluşmaktadır. Bu sistemler arasında sürekli bir uyum vardır. Dilin sahip olduğu bu özellik, aynı zamanda öğretilme gerekçesini de oluşturmaktadır.
- Dil, bir dizge yani sistem olduğu için öğretilmektedir. Sistemli bir olgu karşısında sistemli bir öğretim süreci oluşturmak gerekir. Dil bilim çalışmaları, bu sistemi unsurlarına ayırarak

aralarındaki uyum sürecini tanımlamaya çalışır. Dil öğretim programları ise, dil dizgesini bireylere kazandırmada sistemli ve planlanmış bir yapı oluşturarak dil öğretiminin temel süreçlerini belirler.

- Dil dizgelerinin işlevlerine göre biçimlendirilmiş birer öğrenme alanı olan dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin kazandırılma süreçlerini belirler. Dil dizgesinin bu biçimlendirilmiş öğrenme alanlarında hem öğretilmesi hem de davranışa dönüştürülmesi gerekmektedir. Davranışa dönüştürme, öğretim aşamasından sonra gelmektedir. Dilin öğretilmesi için de dizgesel özelliklerinin belirlenmesi gerekir.
- Dilin bir dizge olarak tanımlanması, dil öğretiminin iki ana temel sürecinden biri olan öğretim sürecini doğrudan, davranışa dönüştürme sürecini ise dolaylı olarak etkilemiştir.

c) Dil ve Söz

- Dil; genelgeçer, bireyden bağımsız, soyut, toplumsal ve zihinseldir.
- Söz; yaratıcı, kişiden kişiye farklı, somut, bireysel ve kullanımdır.
- Dil toplumun içinde her bireyde bulunan izler bütünüdür. Sözse bu izler bütünü kullanımı hayata yansımasıdır.
- İletişimin başarısı bu iki etmenin bütünlüğünden geçer. Saussure dili daha çok önemser.

BİLGİ KUTUSU

Dil toplumsal bir olgudur, söz ise bireyseldir. Sözün bireysel olması, toplumsal nitelikli dilin uzlaşımsallığını etkiler. Dilin uzlaşımsal olabilmesi için sözler arasında bir uzlaşımın olması gerekir. Sözlerin uzlaşımsallığı ise bireysel dilin yani sözün eğitimiyle mümkündür. Sözler eğitilmediği sürece bireysel kullanımlar birbirinden ayrılır ve uzlaşım ortadan kalkar. Sözün uzlaşımsallığı ise, dilin temel tözü olan sesin eğitilmesiyle gerçekleşir. Ses tözü eğitilirse bireyin iletişim biçimleri olan konuşma, yazma, okuma ve dinleme eğitilmiş olur. Dil eğitimi aracılığıyla bu iletişim biçimleri ne kadar geliştirilirse dille iletişimin temeli olan uzlaşım da o denli sağlanmış olur.

Dil ve söz ayrımının temelinde yatan toplumsal ve psişik dünyadır. Dilsel bildirişim hem psişik dünya hem de toplumsal dünya ile bağlantılıdır. Bu noktada dil, toplumu ilgilendiren bir uzlaşım, bireysel değildir. Bu bireyüstü dizge aynı zamanda bir soyutlamadır. Dil dizgesinin varoluşuyla uzlaşımsal olarak bir bildirişim kurulur. Dile karşı söz, dil dizgesinin özerk ve özgül ama aynı zamanda değişken gerçekleşme şeklidir. Bu noktada söz, dilin somut ve bireysel kullanımıdır. Dil toplumsal yaşama ait, söz ise psişik yaşama dâhildir. Bu noktada dili sözden ayırmak “toplumsal olguyu bireysel olgudan ayırmak” demektir; çünkü “dil konuşan kişinin bir işlevi değildir, bireyin edilgen biçimde belleğine aktardığı üründür” oysa “söz bireysel bir isten ve anlık edimdir” (Saussure 1998: 44). Bu nedenle toplumsal bellek dil üzerindedir, bireysel yaratma ise söz üzerinde kendini gösterir. Sözde bireysel kullanımdan dolayı değişiklik, hareketlilik ve devinimlik görülür. Bu nedenle genel ve tümel ilkelere söz üzerinde varmak neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden Saussure dilin işleyişi üzerine tümel ilkelere varmak için bireysel sözden ziyade bireyüstü bir dizge olan **dil üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırır**. Somut konuşma şekillerini inceler, dilin dizgesi sözlerin betimlemesinden ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bu incelemelerde varılmak istenilen hedef dilin tümel işleyiş yasalarıdır.

d)Eşzamanlılık / Artzamanlılık(Eş süremlilik/Art süremlilik)

Herhangi bir dil dizgesinin betimlenmesinde bu dizgeyi var eden tarihsel, kültürel ve toplumsal gibi dış etken veya olgular askıya alınmaya çalışılır. Bu noktada değişim ve dönüşümün dil dizgesi üzerindeki etkilemesini en aza indirmek için sadece sınırlı bir zamandaki dil kesiti incelenmeye çalışılır. Böylelikle eş süremlili dil bilimi (betimleyici dil bilimi) ve art süremlili dil bilimi (tarihsel dil bilimi) anlayışı ortaya çıkar.

- Burada eş süremlili anlatım; aynı zaman kesitinde bir dizge meydana getiren dilsel unsurları inceler.
- Art süremlili dil bilimi ise dilin birbirini izleyen değişim aşamalarını, tarihsel değişimi ele alır.
- Türkiye Türkçesindeki sıfat-fiillerin görev ve kullanılışlarını ele alan bir araştırma eş zamanlılık yöntemine uygun bir araştırmadır. Bunların tarihî gelişmelerini ele alan bir araştırma ise art zamanlılık yöntemine girer.
- Saussure göre dil “bütün bölümleri **eş süremlili dayanışmaları** bakımından ele alınabilen ve alınması gereken bir dizgedir” (Saussure 1998: 135). Bu iki dil bilimi anlayışı birbirini tamamen dışta bırakmaz. İnceleme yöntemi açısından dilsel göstergeler eş süremlili inceleme özce, art süremlili boyut sonradan gelir. Eş süremlili dizgelerin art süremlili incelenmesi gereklidir ve dizgelerin tümel değişim yasalarını saptamak için ilk önce eş süremlili incelemesinin yapılması gereklidir.

Art zamanlılık	Eş zamanlılık
Art zamanlılık bir dilin tarihi değişimini ele alır. “Dil nasıldır?” sorusuna cevap aranır. Saussure bu anlayışı eleştirir. Ona göre dil canlıdır. Art zamanlılığın diğer adı, Evrimsel dil bilgisidir.	Eş zamanlılık dilin tarihsel seyrindeki bir anı ele alır. Saussure’ye göre bu daha önemlidir. Eş zamanlı dil olgularının SÖZ tarafından kaynaklandığını savunur.
Art zamanlılık değişik zaman ve evrim açısından incelenen dil olaylarının özelliği, evrimini inceler.	Eş zamanlılık ise bir dil olayının, bir dil konusunun incelenmesinde, tarihî devirlerdeki değişim ve gelişmeleri dikkate almadan, tasvirici bir yöntemle belirli bir zaman kesiti içinde durumunu ortaya koymak demektir.
Art zamanlılık birden fazla dili inceleyebilir. Çünkü amaç , dizge belirtmek değildir	Eş zamanlı dil bilimi, aynı anda aynı yerde bulunan olguları inceler.
Art zamanlılık toplumsal bilincin oluşturmadığı ve aralarında bir dizge oluşturamayan birimleri inceler.	Eş zamanlılık , toplumsal bilincin algılandığı mantıksal ve ruhsal bağlantılar üzerinde durur .

e) Dizim ve Dizinsel(Çağrışımsal) İlişki

- Dizimsel ilişki çizgiselliğin sonucudur. Çizgisellik cümle öğelerini aynı anda söylememize, kelimelerin çakışmasına engel olur. Dizimsel ilişki; dil göstergesinin kendinden önceki ve sonraki göstergelerle kurduğu **YATAY** ilişkidir.
- Dizisel(Çağrışımsal) ilişkiyse dil göstergesinin yerine alternatiflere yönelen bir ilişkidir. Öğelerin yerine aynı dizimde olmayan öğelerin eklenebilir. **DİKEY** ilişki söz konusudur.

Sınavı - çok – (iyi) – yaptım. –(DİZİM)

(muhteşem)

(harika)

(DİZİN)

BİLGİ KUTUSU

Dizimsel bağlantılar aynı söz zincirinde birimler, çağrışımsal bağlantılar ise söz zincirinde birbirinin yerine kullanılabilecek birimler arasındaki bağlantılardır. Bir dilsel kullanım konuşmacıda veya dinleyicide başka unsurlar çağrıştırır. Bu noktada anlık çağrışım sonucu ortaya çıkan “öbekler yalnız herhangi bir ortak yanı bulunan öğeleri birbirine yaklaştırmakla kalmaz. Anlığımızın her durumunda bunları birbirine bağlayan ilişkinin niteliğini de kavrar; böylece kaç değişik bağıntı varsa, bir o kadar da çağrışımsal dizi yaratır.

- Dizimsel bağlantılar, “bir yapı, yani bir dizim oluşturmak için bir göstergenin kendinden önceki ve sonraki göstergelerle kurduğu ilişkiyle tanımlanır. Örneğin genç sıfatı, genç kız dizimindeki kız sözcüğüyle dizimsel ilişki içindedir. Gene /l/ sesbirimi /k/ ve /z/ ses birimleriyle aynı ilişki içindedir. Dizimsel ilişkiler dilin yatay ekseninde, konuşma zincirindeki göstergelerin bitişiklik ilişkisiyle bir araya gelmesinden kaynaklanır. Böylece, Türkçe konuşan biri, genç kız diyebilir, ama bu dizime başka göstergeler de ekleyebilir. Genç kız seviyor / Genç kız elbiseleri çok seviyor gibi örnekler söz dizimsel ekseninde oluşmaktadır.
- Dizisel bağlantılar, aynı işlevi yüklenen eşdeğer dil göstergeleri arasındaki değiştirim ilişkileriyle tanımlanır. Bu ilişkiler, düşey ekseninde yer alır; buna seçme eksenini de denmektedir. Yazar ya da konuşucu, bir tümcede aynı yerde bulunabilen sözcük bütününden ya da dizininden bir sözcük seçer. Bu sözcüklerin birbirlerinin yerlerine geçebilmeleri için aynı dil bilgisel sınıfa ait olmaları ve anlamlarının tümcenin anlamıyla bağdaşması gerekir.

f) Töz ve Biçim

- Biçim, bir göstergeler dizgesi olan her dile özgü algılama; töz ise sessel ya da anlamsal olarak yapılmamış yığın, bir gerçekliktir.
- Töz bir cevherdir. Bu cevher biçimle işlenerek bir dil göstergesi olur.
- Dışarıda gördüğümüz ağaç, bir yaprak yığındır, anlamdır. Bu yaprak yığını bir tözü ifade eder. Bu tözün A-Ğ-A-Ç harfleriyle bütünleşmesine ise biçim adı verilir.
- Dili bir santranca benzeten Saussure, yalnızca santarançtaki olguları önemser. Bu sebeple Saussure’ye göre **dil bir töz değil, biçimdir**. Çünkü biçim, dilin kendisidir.
- Töz ile biçim arasındaki farkı anlamak için büyük bir mermer parçasını ele alalım. Bu mermer kitlesi, biçimi ve yapısı olmayan bir tözdür; başka bir deyişle şekilsiz ve değişikliğe uğramamış bir kitledir. Gücül olarak, bu kitle birçok nesneye dönüştürülebilir: Örneğin, ayakta bir heykel,

bir kadın beden, bir kuş gibi şekillere bürünebilir. Bu tözü yontarak, sanatçı ya da heykeltıraş, ona bir biçim verir.

- Ses tözü, düşünce aracılığıyla biçime dönüşür. Dil öğretimi, düşünce aracılığıyla sesin biçime dönüşme sürecinde devreye girer. Dil eğitimi sürecinde, düşünce aracılığıyla sesin konuşma, yazma, okuma ve dinleme süreçlerindeki kullanımı öğretilir. Kısacası, bireylere sesi düşünce vasıtasıyla anlama ve anlatma işlevleri çerçevesinde biçime dönüştürme becerisi kazandırılır.
- Dil, töze ve biçime sahip bir olgudur. **Düşünce / anlam aracılığıyla ses tözü iletişim amacına göre biçimlere dönüşür.** Bu biçimler arası ilişkiler, yazılı ve sözlü düzeyde bireyin iletişim amacını gerçekleştirir. Tözü düşünce aracılığıyla biçime dönüştürme becerisi, bireyin dil kullanım düzeyinin de göstergesidir.

g)Konuşma ve Yazı Dili: Saussure, konuşma dilini yazı diline göre daha önemlidir, çünkü dil canlıdır. Yazı dili konuşma diline göre daha sabittir.

- Saussure eserinde, yazı ile dili birbirinden ayırır. Dil ve yazı, birbirinden ayrı iki göstergeler dizgesidir. Yazının tek varlık nedeni, dili göstermektir. Bu ayırımı yazı sembolü temsil eder; dil ise ses kavramı ile özdeş kullanılmıştır. Yazı ile dil arasındaki karşılaştırmada Saussure, **önceliği dile verir.**

h)Değer ve Anlam: Saussure'ye göre dilde yalnızca aykırılıklar vardır. Dil dizgesi içindeki karşıtlıklar değeri ortaya çıkarır. Siyah ve kara aynı anlamdadır. Ancak dizge içinde karşıladıkları değerler farklıdır. (kara sevda/ siyah sevda)

- Dilsel gösterge, değerini dışsal etkenlerden değil içinde bulunduğu dizge içindeki diğer göstergelerle kurduğu ilişki ve bağlantılara göre kazanır. Herhangi bir dil göstergesinin değeri **mutlak olarak kendinde değil dil dizgesi içindedir.**
- Saussure'ün Genel Dilbilim Dersleri'nde gündeme getirdiği değer kavramının bugün anlam bilimindeki karşılığı bağlamsal anlamdır. Bağlam, "bir göstergenin birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütüne denir. Göstergenin bağlama göre değer kazanması, dilin bir dizge olduğunun da kanıtıdır." (Aksan, 2006: 75). Göstergenin bu bütün içinde kazandığı anlam, bağlamsal anlamdır. **Özdeksel ve kavramsal değer** olarak iki farklı değer mevcut olduğu savunulur.
- Özdeksel değer, aynı dizge içinde kendine benzer başka birimlerle yer değiştirme ve karşılaştırmadır. (kan/kin sözcüklerindeki -a ve -i sesleri)
- Kavramsal değerse, aynı dizge içinde kendine benzemeyen ancak değeri aynı olan göstergelerle değiştirme ve karşılaştırmadır.
 - ✓ 10 TL – 20 TL – 30 TL (20 TL'nin değeri , sağındaki ve solundaki paralara göre değişir.)

DİLCİLİKTE SOSYOLOGİZM AKIMI

20. yüzyılın önemli dilcilik akımlarından biri de sosyologizmdir. Saussure'e bağlanan bu akımla dil sosyolojinin bir alt dalı olur. Bu akım insan dilinin sosyolojik olaylara bağlı olarak incelenmesi görüşünü ileri sürer. A. Meye, J. Vandriyes, M.A. Sechehaye, S. Balli sosyoloji akımının önde gelen isimleridir. Sosyologizm akımının **Cenevre ve Paris dilcilik okulları** olmak üzere iki okulu vardır.

10)Cenevre Okulu:

- Saussure'yi izleyen öğrencileri tarafından kurulmuş olup, diğer dilbilim okullarının açılmasına öncülük etmiştir. (ÖABT-2013)
- Cenevre Dilbilim Okulu Charles Bally ve Albert Sechehaye dil üzerindeki görüşleri etrafında toplanmış ve bu iki isim Cenevre Dilbilim Okulu'nun görüşlerini çok net şekilde ortaya koymuşlardır. Bu iki ismin önemi Ferdinand de Saussure'ün Genel Dilbilim Dersleri'ni yayımlamalarıdır.
- Charles Bally, Ferdinand de Saussure'ün "temel kavram ve ilkelerini eş sürem bir betimleme doğrultusunda geliştirmiş, anlatımsallık ve biçim bilimi sorunlarıyla uğraşmıştır.
- Diğer ikinci isim Albert Sechehaye ise yine Ferdinand de Saussure'ün dil görüşlerini takip etmiş "bunları bazı açılardan eleştirerek (özellikle dil söz karşıtlığı açısından) geliştirmiştir.
- Ferdinand de Saussure'ün dil üzerine sürdüğü görüşleri neticesinde bir araya gelen Cenevre Dil Okulu'nun en dikkate değer isimlerinden biri de Antoine Meillet'tir. Karşılaştırmalı dil bilgisi üzerine çalışmalarıyla da dikkat Meillet, F. de Saussure'ü verdiği derslerle de onu yakından takip eder.
- Fakat Meillet'in dil üzerine bazı görüşleri Saussure'den ayrılır. Antoine Meillet "dilin tarih kültür, toplum bağlamı içinde değerlendirilmesi gerektiğine inanır; daha doğrusu, Ferdinand de Saussure'ün verdiği dilin dizgisel tanımını almış ve bunu tarihsel bir bakış açısıyla kaynaştırmıştır.

11)Paris Dilbilim Okulu:

- Bu okulun en önemli temsilcileri A.Meillet ve öğrencisi J.Vondriyes' dir.
- A.Meillet başta Cenevre Okulunda bulunmuş ardından Paris Dilbilim Okulunun açılmasına öncülük etmiştir.
- A.Meillet, Saussure gibi dili yalnızca dil içi öğelerle incelerken, sosyolog Durkheim'den etkilenip, dil dışı öğeleri de incelemiştir. Dili; kültür, tarih ve toplum ile beraber incelemiştir.
- Antoine Meillet, kendi görüşüne uygun olarak birçok dil olgusunu sosyolojik açıdan izah etmeye çalışmıştır. O, kelimelerin anlamlarının sosyolojik belirtilere göre değiştiğini göstermiştir.

DİLCİLİKTE YAPISALCILIK AKIMI

1879 yılında Saussure, dil olgularına yapı yönünden yaklaşılması gerektiğini göstermiştir. Onun 1916 yılında basılan Genel Dil bilimi Dersleri adlı eseri daha sonra ortaya çıkacak olan yapısalcılığın temelini oluşturmuştur. Dilcilikte yapısalcılık akımının başlıca üç okulu vardır:

- Prag Yapısalcılık Okulu
- Kopenhag Yapısalcılık Okulu
- Amerika Yapısalcılık Okulu

12)Prag Okulu: V.Mathesius tarafından kurulan Çek Dilbilim okuludur.

- Prag dilcilik okulunun temelinde **“sistem ve fonksiyon”** düşünceleri vardır. Fonksiyonalizm düşüncesinden hareketle dili incelediler.
- Fonksiyonalizm, dili dil olayının yaptığı görevler açısından incelemek demektir.
- Bu okulun diğer önemli katkısıysa tipoloji(sınıflama) çalışmalarına önem vermelerinden gelmektedir.
- Bu okul “Slovo a Hovesnant” adlı bir de dergi çıkarmıştır.
- Bu okulun diğer önemli temsilcileri R.Jacopson ve Trubetskoy’dur.
- Trubetskoy, fonolojinin esasları üzerinde çalışmalar yapıp dil bilimine **“FONEM(SESİRİM)”** kavramını kazandırmıştır. Ünlü eserinin adı Fonolojinin Esasları’dır.
- 1926 yılında Prag Dilcilik Derneği’ni kurulmuş ve bununla da Prag okulunun temeli atılmıştır. Bu derneğin etrafında esasında Slavyan ve German dilleri üzerinde çalışan bilginler toplanmışlardı. Çek bilginlerinden B. Gawranek, B.Trnka, Skalička, Y. Vahek, L. Novak ve diğerleri dış ülkelerde çalışan Rus dilcilerinden N.S. Trubetskoy, R.O. Jakobson, S.O Kartsevskiy, Prag dilcilik derneğinin aktif temsilcileriydi.
- Roman Jakobson dilsel iletişimin temel öğelerini tespit etmiştir. Jakobson’a göre bir dilsel bildirişim için altı temel öğe şarttır. Bunlar; konuşucu(yazar), alıcı(okur), gönderge, ileti, kanal ve koddur. (ÖABT-2017)
 - ✓ Konuşucu iletiyi sözle ifade eden yazan, kaleme alan kişidir.
 - ✓ Alıcı, konuşucunun kodladığı iletiyi alıp, kodunu çözen kişidir.
 - ✓ Gönderge kendisinden söz edilen nesne, kişi, kavramdır. Her zaman üçüncü tekil kişi iyelik ekleriyle ifade edilir. Gönderge, konuşucu ve alıcının aksine her zaman bir kişiyi göstermez, hiçbir zaman öznel olamaz. İki tür gönderge vardır: Birincisi, sözlü iletişimi belirleyen, bu iletişim sırasında var olan uzamı, zamanı, nesneleri, varlıkları kapsayan durumsal göndergedir. İkincisi ise metinsel (ya da bağlamsal) gönderge, yazılı ya da sözlü iletişim sırasında var olmayan yerleri, nesneleri, varlıkları içerir.
 - ✓ İleti; bir sözce, ya da metindir.
 - ✓ Kanal; metnin, iletinin kullandığı somut araçtır. Ses, kitap sayfası, televizyon, cd vb.
 - ✓ Kod: İletinin üretildiği dildir. Bu her şeyden önce anlaşma için gerekli konuşucuyla alıcıda ortak olan dilsel bir koddur.

Ali’nin Özgür’e, “Türkiye’de işsizlik artıyor” dediği örneği çözümlersek:

Konuşucu: “Ali” / Alıcı: “Özgür” / Gönderge (Konu): “İşsizliğin artması”, / İleti: Bir saptama “Türkiye’de işsizliğin artması”, / Kanal: “Ses dalgaları” / Kod: “Türkçedir.

- Bildirişimdeki bu altı temel ögenin birbirine diğerlerine ağır basması altı değişik işlev üretir. (ÖABT-2017) Bunlar:
 - ✓ Anlatımsallık işlevi ya da coşku işlevi (bildiri konuşucuya yöneliktir),
 - ✓ Çağrı işlevi (bildiri dinleyiciye yöneliktir)
 - ✓ Yazın (sanat) işlevi ya da şiirsel işlev (bildiri, bildirinin kendisine yöneliktir)
 - ✓ Üstdil işlevi (bildiri koddaki olguları açıklamaya yöneliktir)
 - ✓ İlişki işlevi ya da bağlantı işlevi (bildiri oluğa ya da bildirişim kanallarına yöneliktir, bildirişim kurmayı ve sürdürmeyi amaçlar)
 - ✓ Gönderge işlevi (bildiri bağlama yöneliktir)

Anlatımsallık ya da Duygu/Coşku İşlevi: Bu işlev, ileti ile konuşucu arasındaki ilişkileri ve konuşucunun kendi iletisine karşı davranışını, tutumunu belirler. İlke olarak, bir konuşucu tarafından üretilen her ileti onun damgasını taşır, bize onun izini hissettirir: Duygusal ya da heyecana bağlı durumlar gibi. Ben/biz kişi adları yanında anlatımsallık değeri olan sıfatlar, belirteçler, ünlem, sözdiziminde sözcüklerin düzenlenişi, vurgu, seçilen sözcükler, noktalama işaretleri mimik ve jestlerle ifade edilen bu işlev, gönderge işlevinin nesnel olmasına karşın duygusal ve öznelir. Anlatımsal metinlerde yazar, kişisel duygu ve düşüncelerini vermek ister. Onun için mektuplar, betimlemeler ve anlatılar, lirik şiir, eleştiri denemeleri hep anlatım işleviyle yüklüdür.

Çağrı İşlevi: İleti ile alıcı arasındaki ilişkileri tanımlar; çünkü ilke olarak bu iletişimin amacı, alıcıda bir tepki ve davranışlarında bir değişiklik yaratmaktır. Bir alıcıya seslenirken, örtülü ya da belirtik olarak amaç hep ondan bir şey istemektir. Verilen bir emir, alıcının ya aklına ya da duygusuna seslenebilir. Bu düzeyde karşımıza nesnel/öznel, bilisel/duygusal gibi gönderge ve anlatım işlevlerini karşılaştıran bir ayrım çıkar. Bu işlev, reklamcılıkla birlikte çok büyük bir önem kazanmıştır; çünkü reklamlarda iletinin göndergesel içeriği alıcının güdülenmesine yöneltilen göstergeler yanında silinip gider. Bu da yinelemeler yoluyla alıcıyı koşullandırmak ya da bilinçaltındaki duygusal tepkileri uyandırmakla sağlanır. Çağrı işlevi; emir, ikinci kişi adları sen/siz, soru sorma, sorgulama gibi öğeleri ve kimi noktalama işaretlerini (!, ?) içerir. Yemek tarifleri, yükümlü yazın, el ilanları, reklam metinleri, genelgeler, aşk söylemleri, siyasal söylemler bu işlevle oluşturulur.

Yazın/Eстетiksellik veya Sanat İşlevi: İletinin, kendine dönük olması, iletinin ileti olarak odaklanması, dilin sanatsal ya da estetik işlevidir. Başka bir deyişle, sanat işlevinin egemen olduğu bir iletide amaç, iletinin kendisidir. Şiirler örnek olarak verilebilir.

Üst-Dil İşlevi: Konuşucunun, kullandığı dil üstüne bilgi verdiği, onun bir ögesini açıkladığı durumlarda gerçekleşen bir işlevdir. Örneğin: “Sıfatlar bir sözcük türüdür.” tuncesinde üst-dil işlevi egemendir. Bu işlev, ayrıca, alıcının anlayamayacağı düşünölen göstergelerin anlamını belirtmeye yöneliktir. Kısacası, dilin dil ile açıklanmasıdır.

İlişki/ Bağlantı İşlevi: Kanala yönelik bu işlev, konuşucu ile alıcı arasındaki iletişimin kurulmasını ve sürdürölmesini amaçlar. R. Jakobson, bu ad altında iletişimin kurulmasına, sürdürölmesine ya da kesilmesine, çevrimin sürüp sürmediğini denetlemeye yarayan göstergeleri ayırır. Telefondaki “Alo, beni duyuyor musunuz?” buna bir örnek olarak gösterilebilir. Amaç, önce olası alıcının dikkatini çekmek, sonra da ilişkiyi sürdürmeyi denemektir. İlişki işlevi bütün iletişim biçimlerinde çok önemli bir yer tutar: ayınler, biçimsel kurallar, törenler, uzun nutuklar, âşıklar arasındaki konuşmalar vb...

Gönderge İşlevi: Dilsel iletişimde gönderge, üzerinde konuşulan konu anlamına gelir. Gönderge işlevinin amacı, alıcıya, dünyanın durumuyla ilgili yansız bir bilgi vermektir; zaten gündelik dilde de bu işlevin adı, dilin bilgi verme işlevidir. Bu işleve daha çok kullanım kılavuzlarında, betimlemelerde, nesnel anlatımlarda, bilimsel bildirilerde, kısa not ve özetlerde, raporlarda rastlanır.

BİLGİ KUTUSU

Dil olaylarını yaptıkları görev açısından tahlil etmek taraftarı olan Prag okulunun dilcilik görüşünü fonksiyon fikri belirliyordu.192 Fonksiyonalizm görüşü Prag dilcilik okulunu diğer dilcilik okullarından ayıran önemli bir özellikti. Prag dilcilik okulu daha çok fonksiyonoloji alanında çalışmalar yapmıştır.

13)Kopenhag Okulu ve Glosematik

- Daniamarkalı dilbilimciler, **Hjelmslev, Lui Yelmislev, Brondal ve Uldall** tarafından kurulmuştur. Dili **matematiksel** bir düzleme oturtarak evrensel yasaları bulmayı amaçladılar.
- Saussure'nin Yapısalcılık anlayışını devam ettirmişlerdir.1939 senesinde Brondal tarafından yayımlanan "Yapısal Dil Bilimi" makalesi, Yapısalcılığın manifestosu sayılmaktadır.
- Saussure'nin biçim ve töz anlayışını ileriye taşıyarak **hem içeriğin hem de anlatımın biçim ve tözü** olduğunu savunmuşlardır. **İçeriğin ve anlatımın tözünü dil dışı unsur olarak görüp, içerik ve anlatımın biçimi üzerinde durmuşlardır.**
- Prag Dilbilim Okulu, dil çalışmalarının ses bilimsel temelli ilkeler üzerine kurarken Kopenhag Dilbilim Okulu ise dili daha çok felsefi mantıksal temellere göre yapılandırmaya kalkar.
- Kopenhag Dilbilim Okulu dil üzerindeki çalışmalarıyla dil bilimi kuramını hem daha biçimsel hem de daha mantıksal temellere oturtur.
- Ayrıca sadece bu okul dili, ses düzleminde çözümlemeye çalışmamış anlamsal düzleme de dikkat çekmiştir.
- Kopenhag Dilbilim Okulu tarafından geliştirilen glosematik doğal dillerin yanı sıra başka gösterge dizgelerini de çözümleyebilecek nitelikte genel evrensel düzlem söz konusudur.
- Kopenhag dilcilik okulu evrensel bir dil bilimi teorisinin doğması için çok çalışmıştır. Bu problem glosematikte Saussure'ün teorilerine dayandırılarak daha da geliştirilmiştir. Bu okul yapısalcılık tarihinde özel bir yere sahiptir ve dilciliğin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

AMERİKAN YAPISALCILIĞI

- Kurulmasında Antropolojik çalışmalar etkili olmuştur. Amerikan Yapısalcılığı, Betimlemeli Dil Bilim adıyla da bilinir.
- Amerikan dilcilik okuluna bağlı dernekler kendilerine **Deskriptivizm** demektedir. Deskriptivizm, **tasvircilik** demektir ve “to describe” sözünden türemiştir. Bu okul, dilin görülen özelliklerini yani gramatikal özelliklerini tasvir etmeyi kendilerine görev bilmişlerdir.
- Tasvir etme çalışmalarında özellikle Amerikan yerli dilleri ve Kızılderili dilini sık kullanmışlardır.
- En önemli temsilcileri **F.Boas, E.Sapir, Bloomfield, Harris ve Chomsky’dir.**
- Amerika dilciliği 20. yüzyılın ilk yarısında çeşitli okulların, derneklerin ve düşüncelerin toplamı gibi görünüyordu. Deskriptivizm (Tasvircilik) bunların arasında en önde gelenlerindendi. Deskriptif dilcilik yapısalcılığın bir koludur. Bu dilcilik okulu, yapısalcılık prensiplerine dayanıyordu. Amerikalı deskriptivistler dilin gramer yapısına daha çok dikkat etmeleriyle diğer görüşlerden ayrılıyorlardı. Onlara göre dilcilerin görevi dilin gerçeklerini, dil olaylarını kaydetmek ve tasvir etmektir.

14)Frans Boas

- Dil ve toplum ilişkisinden hareketle incelemeler yapmıştır. Kızılderililer üzerine çalışmalar yapan bir **antropologtur.**
- F. Boas, kültür ve iktisat alanında üzerinde araştırmalar yapılan toplulukların dillerinin de incelenmesi lüzumuna inanan ve başkalarını da inandıran bir isimdir. Bununla birlikte Boas dillerin betimlenmesi ve incelenmesinde izlenecek yolları da göstermeye, temel ilkeler bulmaya çalışmıştır.
- İlk kez kızılderili dili incelemesi sonucunda ortaya koyulan “**Amerikan Yerli Dilleri El Kitabı**” adlı eser ona aittir.
- Dillerin kökenleri üzerinde çalışıp, “**Çok Kökenlilik**” teorisini ortaya atmıştır.

15)Edward Sapir

- Çalışmalarını dil ve zihin ilgisi üzerinde yapmış olup, F.Boas’ın öğrencisidir.
- Özellikle dil akrabalığı çalışmalarıyla tanınan Sapir, Amerikan yerli dil ailelerini 55’den 6’ya düşürmüştür.
- “**Dilsel Görecelik**” kuramının (ÖABT- 2019) sahibidir.
- Öğrencisi L.Whorf ile beraber **Sapir- Whorf hipotezini** geliştirmiştir. Bu hipotez: “İnsanın sahip olduğu dilinin yapısı, o insanın dünyayı algılamasını etkiler.” biçiminde özetlenebilir.
- Çalışmalarında düşünce, gerçek ve dil arasındaki ilişkileri ele alan E. Sapir dilsel davranışı simgesel bir yapı olarak görürken bu yapının iç özellikleriyle düşünceyi anlattığına, yansıttığına inanır.

16)L. Bloomfield

- Boas'ın toplumcu, Sapir'in zihinci anlayışını reddeder. Davranışçı ve pozivisttir.
- Bloomfield, dil bilimi çalışmalarında eş süremlilik ile davranışçılık arasında bir bağlantı kurmaya çalışır, dil bilimi çalışmalarını davranışçılığa dayandırarak mekanikçi bir tutum sergiler. Daha sonra ise betimleyici ve karşılaştırmalı yöntemi sentezlemeye çalışır.
- Dili, düşünce, akıl, istenç gibi etkenlerden soyutlayarak ele alırken çözümlemelerinde anlam boyutunu paranteze alır. Bloomfield'e göre "dil bilimci yalnızca gördüğü işittiği **gösteren** boyutunu incelemekle yükümlüdür.
- Anlamı dışlayarak yalnızca biçime öneme verir. Biçimden bağımsız bir anlam olamayacağını savunarak, biçimin değişmesi halinde anlamında değişeceği görüşündedir.
- Hasan kapıyı aç. / Aç Hasan kapıyı. (Bloomfield bu cümlelerin anlamsal bakımdan eş olamayacağını çünkü biçimlerinin farklı olduğunu iddia eder.)
- Temel bir davranış biçimi olan dil de her davranışın incelenişinde benimsenen dürtü/ tepki (uyaran/ uyarılan) taslağına göre ele alınmalıdır düşüncesine sahiptir.
- Amerikan askerlerine yabancı dil öğretimi konusunda çalışmalarda bulunmuş, İşitsel- Sözel kurama katkıda bulunmuştur.

BİLGİ KUTUSU

Bloomfield dikkatini bütünüyle konuşan öznelerin sözceleri üzerinde toplar ve bunların iç yapısı üzerinde durur. Burada seslere kadar iner, çünkü sözceler sesler dizisiyle oluşturulur. Bu nedenle Bloomfield'in bu "gösteren boyutuna ilişkin çözümleme yöntemi öncelikle söz zincirini öğelerine ayırıştırır, ardından da bu öğelerin, sözce, tümce, biçim bilimi içindeki yerlerini, **dağılımlarını** saptamaya çalışır. Buradaki dağılım ise bir bağlamlar toplamıdır. Bunun içinde ise ses biçim veya söz dizimi düzeyindeki birimler yer alır.

17)Harris ve Dağılımcılık(Dönüşümcülük)

- Amerikan Dilbilim Okulu'nda söz dizimi sorunları üzerine kafa yoran bir diğer dil bilimci Z. S. Harris'tir. Sami dilleriyle birlikte Amerika yerli dillerini de inceleyen Harris bu çalışmalarında özellikle ses bilimi, biçim bilimi ve dağılımsal tümce bilimi ilkelerini saptamaya çalışır.
- Ağırlık olarak söz dizimi üzerinde duran Harris aynı zamanda Chomsky'nin hocasıdır.
- Harris dönüşüm anlayışına sahiptir. Yani "Hasan kapıyı aç ve Aç kapıyı Hasan" cümleleri arasında bir fark olmadığını; biçimin çeşitli dönüşümlerle aynı anlamını koruduğunu savunur, Bloomfield'i eleştirir.
- En önemli eseri "Yapısal Dil Bilim Metotları" dır.

BİLGİ KUTUSU

Çalışmalarında ortak ve temel amaç "söz dizimsel birimlerin bütün dağılımlarını bulmaktır. Araştırma sonucu aynı dağılımlı birimler eş değerli birimler olarak kabul edilir ve aynı sınıflar içine yerleştirilir. Böylece az sayıdaki genel sınıflar elde edilmiş olur; bu sınıflar yardımıyla tümcelerin düzenleri simgelerle, formüllerle belirlenir" (Rıfat 2008: 57). Harris tümceleri çözümleyen başvurduğu dağılımsallığın yetersizliğini dönüşüm kavramı içine yerleştirdiği yöntemle aşmaya çalışır. Bu noktada karmaşık tümcelerin çekirdek cümlelerin **dönüşümüyle** elde edildiğini saptadı. Z. S. Harris'in ilerleyen yıllardaki çalışmaları daha çok söylem çözümlemesi üzerine yoğunlaştırır.

18)Chomsky ve Üretken Dönüşümsel Dilbilgisi Kuramı Özellikleri

Noam Chomsky kendi dönemine kadar Amerika’da gelişen dağılımsal yapısalci dil bilimi yaklaşımını aşarak üretici ve dönüşümsel bir dil anlayışını geliştirir. Chomsky’nin dil üzerine uğraşları öğrencisi olduğu Z. S. Harris’in etkisiyle başlar. Chomsky 1950’ler de söz diziminde dönüşüm sorunlarına yönelir. Kuramının temel felsefi ilkeleri şunlardır: (ÖABT - 2018)

- Dil ediniminde davranışçı yaklaşım yerine doğuştancı yaklaşımı öne çıkarır, insanın **dil yetisiyle** dünyaya geldiğini savunur.
- Tüm dillerin eşit olduğunu üstün dil olmadığını savunan Chomsky’e göre bu sebepten ötürü diller arası karşılaştırma yapılamaz.
- Her dilin özel dilbilgisi alanı mevcut olsa da tüm dillerin bağlı olduğu tek bir evrensel dilbilgisinin olduğu görüşüne sahiptir.
- **Dili cümlelerden meydana gelen bir küme** olarak görür. Bireyin cümlelerin nasıl kurulduğunu öğrenmesi takdirde sınırsız sayıda cümle üretebileceğini savunur.
- Cümlelerin, anlamdan bağımsız olarak ele alınabileceğini ortaya koyar.

CHOMSKY VE TEMEL KAVRAMLAR

a)Edim ve Edinç:

- Temelde Saussure’nin dil ve söz ayırımına benzetilmektedir.
- **Edinç**, bir dil kullanıcısının o dildeki tüm cümleleri anlama ve üretebilme yetisi, yani kendi diliyle ilgili bilgisidir. Zihinsel bilgisidir, yani soyuttur, doğuştan gelir.
- **Edim**, dille ilgili bilgiyi hayata geçirmek, bilgiyi kullanmaktır. Yani dilin somut yönüdür. Sonradan kazanılır.
- **Edinç** kendi içinde **evrensel edinç ve özel edinç** olarak iki kısımda incelenebilir. Her insanda **doğuştan gelen dil öğrenme yetisi** evrensel edinçle ilgilidir. Ancak edinçin dilden dile farklılık göstermesi özel edinçle ilgilidir.Özel edinç, **içinde bulunulan ortamda dili öğrenme yetisidir**.
- Edinç “konuşucu-dinleyicinin kendi dili konusundaki sezgisel bilgisidir. Bu bilgi, konuşan özneye örtük olarak vardır, bir başka deyişle edinç her insan beyninde gücül bir biçimde varolan doğuştan gelen bir dil bilgisel dizgedir.
- Edim ise edinç diye adlandırılan örtük dil bilgisel dizgenin değişik biçimlerde somut olarak gerçekleşmesidir.

b)Derin Yapı ve Yüzey Yapı

- **Derin yapı** anlamdır, soyut ve zihinseldir. **Yüzey yapıysa** somut ve gösterge üzerinedir, sessel bileşendir.
- Derin yapı “bir tümcenin dönüşüm kuralları uygulanmadan önceki soyut yapısıdır. Söz dizimsel bileşende tabanın kurallarıyla elde edilen bu soyut yapı tümcenin anlamını belirler. (Söz dizimsel bileşen bir sonraki bölümde “Standart kuram” başlığında açıklanmıştır.)
- Yüzeysel yapılar derin yapıların dönüşüm denilen işlemlerle (silme, ekleme, değiştirme, ornatma vb.) bir üst katmana, daha az soyut bir düzelme aktarılması sonucunda doğar.
- Bir dilde derin yapıdan ortaya çıkan çok farklı yüzeysel yapılar olabilir. Her iki yapı ancak dönüşümler sayesinde birbirinden ayrılır.

- Chomsky derin yapıyı yani anlamı daha önemli görür. “**Aynı anlama gelen cümlelerde, biçim farklılıkları görülebilir.**” düşüncesinden hareketle dili inceler. Biçim değişimlerine **dönüşüm** adını verir.
- Chomsky derin yapı ve yüzey yapı arasındaki ilişkiyi sağlayan yapıya sayısal dizge adını verir.

c) Dilbilgisel Olan ve Dilbilgisel Olmayan

- Cümleleri anlamdan bağımsız olarak ele alır. Bazı cümleler anlamsız olsa da dilbilgisel açıdan kabul edilebileceğini savunur.
- Dil bilgisel ve anlamsal olarak konuşurun **edinci** tarafından yanlış bulunan cümlelerin kabul edilemez olduğunu belirtir.

CHOMSKY VE KURAMLARI

a) Standart Kuram:

- Edim - edinç, derin yapı - yüzey yapı gibi kavramlar bu kuramda ele alınmıştır.
- Kuramında söz dizimsel, anlamsal ve ses bilimsel olarak üç bileşeni vardır.
- **Söz dizimsel bileşen** tümceleri tanımlayan kurallar dizgesidir. Taban ve dönüşümler olarak iki dizgeye ayrılır. Chomsky “sözbilimsel bileşen(taban)” adlı bölümü **üretici yapı** olarak görmüştür. Sözbilimsel bileşen, her dilin kendi dilbilgisel kurallarına uygun ürettiği tümcelerdir. Derin ve yüzey yapı burada oluşmaktadır, üretici bölümdür.
 - ✓ Taban; temel, derin yapıları üretir. Dönüşümler ise tümcelerin derin yapıdan yüzeysel yapıya geçmesi için derin yapıdaki öğeleri yeniden düzenleyen kurallardır.
- **Anlamsal bileşen** ise söz dizimsel bileşen tarafından üretilen derin yapıları anlamsal olarak yorumlayan kurallar dizgesidir.
- **Ses bilimsel bileşen** ise yine söz dizimsel bileşenlerin vrettiği ses dizilişleri şeklinde gerçekleştiren kurallar dizgesidir. Derin yapıdan yüzeysel yapıya aktarılan tümcenin nasıl seslendirileceğini belirler.
- Chomsky’nin üretici-dönüşümsel bu dil bilgisi sistematığının ikinci aşamasında söz dizimsel bileşenin; taban, dönüşüm ve yüzeysel yapı olarak üçe ayrıldığı anlamsal bileşenin derin yapıya, ses bilimsel bileşenin ise yüzeysel yapıya ait olduğu görülür.
- Özetle derin yapıyı **anlamsal bileşen** olarak ifade etmiş, yüzey yapıyı ise **sesbilimsel bileşen** olarak tasarlamıştır. **Yani standart kuramda Chomsky yalnızca derin yapının anlamı etkilediğini savunmaktadır.**

b)Genişletilmiş Standart Kuram

- Chomsky bu kuramda Standart Kuramdan farklı olarak, yüzey yapısında anlamı etkilediğini düşünür. getirdiğı değişikliklerin kökeninde şu gerçek yatar: Yalnızca dönüşümler yoluyla ele alınabilecek işlenebilecek bazı olgular yine de kesin bir anlamsal etki taşırlar.
- Taban(Söz dizimsel bileşen) gene üretici bölümdür. Derin yapı da Standart Kuramda olduğı gibi anlambilimsel bileşen ile ilgilidir. **Ancak yüzey yapının hem anlam hem de sesbilimsel bileşenle ilgili olduğunu savunmuştur.**

c)Yöneltme ve Bağlama Kuramı

- Chomsky bu kuramında derin yapıya, **D-YAPI**, yüzey yapıya **Y-YAPI** adını vermiştir.
- Bu kuramın diğer önemli iki kavramıysa **İlkeler ve Parametreler(Değiştirgenler)**'dir.
- **İlke**, tüm dillerde var olan evrensel kurallardır. **Parametreler** ise ilkelerin uygulanması olup, dünyada çeşitlilik gösterir.
- **Örneğın her dilde sıfat bulunmaktadır. Bu bir ilkedir. Ancak sıfatların yerleri dilden dile farklılık gösterir. Buna parametre (değiştirgen) adını verir.**

İŞLEVSELÇİLİK:

- Saussure'nin temellerini attığı yapısalcılık içinden doğmuş fakat daha sonra birden çok farklı alana yayılmış ve farklılaşmış bir akımdır.
- Bu akımın temsilcileri olarak Paris dil bilim okulu görülür. Fonksiyon çalışmalarından dolayı Prag dil bilim okulu da hem yapısalcılık hem de işlevselcilik akımı içersinde değerdendirilir.

19)Fransız İşlevselciliğı: Prag Dilbilim Okulu'nun dil üzerindeki çalışmaları bir yandan Roman Jakobson'un ses bilimi alanındaki çalışmalarıyla diğer yandan ise Fransız dil bilimcisi André Martinet'nin araştırmalarıyla iki yönden ilerler. André Martinet ve E. Benevenste Prag Dilbilim Okulu'nun kuramlarından hareket ederek Fransız İşlevsel Dilbilim Okulu'nun temellerini atarlar. Bu noktada "işlevselci terimi sözcelerde konuşucunun yaptığı çeşitli seçimlerin belirgin izlerini bulmaya çalışan ve dilin bildirişim işlevini vurgulayan" dil bilimi akımını belirtir.

- André Martinet tarafından Fransa'da sistemleştirilen İşlevselcilik kuramı bir dil bilimsel analiz yöntemidir. İşlevsel dil bilimi "dil dizgesi içindeki ögeleri ve bu ögeler arasındaki bağlantıları, bildirişimdeki işlevleri açısından inceler. Bu dilsel işlevler, her çeşit önsellikten uzak durularak ve yalnızca dilsel gereçler incelenerek saptanır.
- Fransız işlevselciliğının en önemli temsilcileri Andre Martinet ve Lucien Tesniere'dir.
- Lucien Tesniere, ünlü "Bağımlılık Dil Bilgisi" kuramının sahibidir.
- A.Martinet ise dilbilimine "**Çift Eklemlilik**" kavramını kazandırmış, en küçük anlamlı birime morfem(biçimbirim) değil, anlambirim(monem) demiiştir.
- A.Martinet'de Prag Okulu gibi yalnızca betimlemeyle ilgilenmemiş, deneysel tümdengelimci anlayışla dili incelemiştir.

ÇİFT EKLEMLİLİK: Dilin anlambilimsel ve sesbilimsel düzlemidir.

- Dil incelenmesinde incelenen birim anlamsal ve sessel olmak üzere **iki düzleme ayrıştırılır**. Anlamsal düzlemde en küçük birimler bir anlam ifade eden monemlerdir. **(1.Eklemlilik)**
- Sessel düzlemde ise bu anlambirimler sesbirimler olarak ifade edilen ve tek başına bir anlamı olmayan fonemlere ayrıştırılır.**(2.Eklemlilik)**
 - ✓ Örneğin birinci eklemlilikte **“O geldi.”** cümlesi şu şekilde ayrılır: o – gel – di
 - ✓ Ardından sesbilimsel düzleme ait olan ikinci eklemlilikte : **“ o/g/e/l/d/i”** biçiminde seslere ayrılır.

BİLGİ KUTUSU

Diller çift eklemeli dizge yapısına sahiptir. Bu nedenle dil, iki değişik düzlemde farklı birimlere ayrıştırılarak incelenebilir.

- Bunlardan ilki kendinde anlamı olmayan fakat anlamlı birimleri var eden atomik ses birimleri, diğeri ise ses biriminin ortaya çıkardığı anlam birimleri.
- Dil bu eklemlilik birimlerine ayrıldığında görülecektir ki “insan toplulukları otuz kırk dolayında sesbirimle binlerce anlambirim oluşturabilmekte, bu anlamlar aracılığıyla da sonsuz sayıda durumu, deneyim olgusunu anlatabilmektedir.

20)Londra Okulu

- **R.Firth** tarafından kurulmuştur. Diğer önemli temsilcileri Allen, Robins, Holliday ve Palmer’dir.
- Saussure’nin bazı kavramlarını reddetselerde Saussure’nin eş zamanlı, betimsel dilbilimi anlayışını sürdürdüler.
- Saussure’den en büyük farkları toplumu da incelemiş olmalarıdır. R.Firth: “Dilin bağlam yani toplumdan bağımsız düşünülmemeyeceğini” savunmuştur.

21)Gustave Guillaume ve Psikomekanik

- Saussure’nin yapısalcı, biçimi öne çıkaran anlayışını kabul etmeyerek, dilin anlamdan soyutlanmasını kabul etmez.
- Gösterenden ziyade gösterilen yani anlam üzerinde durmuştur. Bu özelliği Chomsky’nin düşüncelerine de kaynaklık etmiştir.
- Guillaume:”Dil soyut bir dizgedir.” düşüncesinden hareketle, anlama yönelmiş ve Psikomekanik kuramını ortaya atmıştır.
- Bu kuram göre bilişsel yapı olan dil, anlamı oluşturur. Daha sonra bu anlamı ifade eden bir biçim oluşur. Yani anlam birincil, biçim ikincil öğedir.

POSTMODERNİZM ETKİSİNDE DİLBİLİM

Postmodernizm, modernizmin sonrası ve ötesi anlamında bir tanımlama olarak kullanılmaktadır ve modern düşünceye ve kültüre ait temel kavram ve perspektiflerin sorunsallaştırılmasıyla ve hatta bunların yadsınmasıyla birlikte yürütülmektedir. Burada dil bilimciler metinlerde anlamın kaybolduğu şüpheli bir anlayışla dil bilim çalışmaları gerçekleştirmektedirler.

22)Roman Barthes:

- Moda dili, büyük kent söylemleri ve **Strauss mitleri** üzerine çalışmalarıyla tanınır.
- En önemli eseri: **“Yazının Sıfır Derecesi”** adlı eseridir. Postmodernist olan Barthes’in en bilindik sözü **“Yazar öldü.”** olmuştur.

23)Mihail Bahtin:

- Metinlerin tek sesli olmadığını düşünen M.Bahtin, metinlerin çok sesli yani **diyalojik** olduğunu savunmuştur.
- Oluşturulan metinlerin diğer metinlerden mutlaka etkilendiğini düşünmüş ve metinleri **“Karnaval Havası”** olarak nitelendirmiştir.
- En önemli eseri **Sanat ve Sorumluluk**’tur.

24)Jacqus Derrida

- Derrida, mantıksal bakımdan yazının sözden önce var olduğunu iddia etmektedir. Yapısalcılığın kapalı sistem kavramı yerine, hem ayrılığı hem ertelemeyi içeren ve difference adını verdiği açık örgü kavramını getirir.
- Metinlerinde, anlamı metinde olmayanla, söylenmeyenle bağlantılıdır. Derrida, bunu kanıtlamak için metni yapı-sökme yöntemiyle didik didik eder, önemsiz sayılan ayrıntılara eğilerek bunların metnin kendi mantığını sarstığını, yadsıdığını; yani metnin söyler görüldüğünün tersini de söylediğini belirtir.
- Öyleyse ona göre bir metnin anlamı, ayağını yere sağlam basan sabit bir anlam değildir, oynaktır, çelişkilidir ve dolayısıyla belirsizlikler taşır.
- **Kısacası Derrida’ya göre hiçbir metnin tek ve kesin anlamı olamaz** ve bir metnin tek ve kesin bir anlamının olabileceği sanmak bir yanılgıdır, söz merkezliliğin tuzağına düşmektir.
- **Yazıbilim, yapıbozma, yapıçözüm, yapısöküm** gibi kavramları ortaya atıp metnin çözümlenmesine yönelik çalışmalarda bulunmaktadır.

25)Umberto Eco:

- **Açık Yapıt** adlı eserinde dile dair görüşlerini açıklamıştır.
- Metin, okur ve yorum üçleminden hareketle metnin tek bir anlam taşıyamayacağını savunur.

DİL BİLİM TARİHİNE BİR BAKIŞ - DOĞAN AKSAN / DİL BİLİM OKULLARI ÖZET

- Yeryüzünde dili ele alan çalışmaların bilinen en eskileri Eski Hint'e, Eski Yunan'a kadar uzanır. Dil konusuna ve dilin işlenmesine yönelmede başlıca iki etken rol oynamıştır. Bunlardan ilki, dindir. Dualara ve dinle ilgili metinlere gösterilen özenin dil çalışmalarını kamçıladığını söyleyebiliriz. Bilindiği gibi, bir duanın yanlış okunması, yanlış değerlendirilmesi hiçbir dinde hoş karşılanan, doğru bulunan bir şey değildir. Kutsal kitapların, dine ilişkin metinlerin kuşaktan kuşağa doğru aktarılabilmesi için çaba harcanmaya başlanmış, birtakım yazım ve okuma kurallarının konmasına çalışılırken de dilbilgisi kavramları belirmiş, bunlar üzerinde durmak gerekmiştir.
- Eski Hint'te, Hint edebi dilinin en eski ürünleri olan ve MÖ. X.yüzyıldan önceye ait olması gerektiği kabul edilen dini bilgi derlemeleri Veda'ların yanlış saptanmasından, hatalı okunmasından ve zamanın aşınmasına uğramasından kaçınmak için çaba sarf edilmiştir.
- MÖ. V. yüzyılda yaşadığı anlaşılan ünlü Hint dil bilgini Panini, Sanskritçe ile ilgili 4000 kadar kuralı ve söz varlığına ait yazılan bir araya getiren bir dilbilgisi kitabı bırakmıştır.
- MÖ. IV. yüzyılda yaşamış bulunan ve Nirukta adlı ünlü bir kitap yazmış, olan Yâska ise köken bilgisi konusu üzerinde durmuş, sözcüklerle nesneler arasında ses açısından ilişki bulunup bulunmadığı sorununu da incelemiştir.
- Bu iki bilgiden çok daha önce Eski Hint'te birçok kimsenin çalıştığı, köklü bir dilbilgisi geleneğinin yerleştiği, hatta kuzeyde ve güneyde olmak üzere iki dilbilgisi okulunun var olduğu anlaşılmaktadır. Hint gramercilerinin varlıkları yargılar ve koydukları bazı terimler bugün bile Önem taşımakta, ver yer kullanılmaktadır.
- Eski Yunan'da, MÖ. VI. yüzyıldan başlayarak dilbilgisi, dilbilim ve bugünkü dil felsefesinin çerçevesi içinde gördüğümüz konular, incelemeler ve tartışmalarla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çok uzun süre tartışılan konuların başında sayabileceğimiz dilin doğuştan ya da doğal mı yoksa insanlar tarafından konma, yapma mı olduğu sorunudur.
- Eski Yunanda Platon, Kratylos ya da Adların Doğruluğu üzerine adlı yapıtında aynı sorunu, konuşturduğu üç kişinin ağzından tartışmıştır.
- Eski Yunanda dil bilgisi kavramlarının belirmesi, birtakım kuralların konulması, daha çok, ünlü düşünür ARİSTO çağında olmuştur. ARİSTO birçok dil konularını ele almıştı. Örneğin dil seslerinin ona göre üç türlü idi: "Sesliler", "yarı sesliler" ve "sessiz harfler" ARİSTO, bugün ad, eylem, ilgeç, durum gibi, sözcük türleri ve dil bilgisi kategorileri diye bildiğimiz birtakım kavramları da ilk olarak saptayan kimsedir.
- Eski Yunanda, dilin düşünceyle ilgili yönleri ve sorunları üzerindeki çalışmalar ARİSTO'dan Önce olduğu gibi, sonra da sürdürülmüştür. Sözcüklerle nesneler arasındaki ilişki konusunda çok uzun süren tartışmalar, dilbilimde birbirine karşıt iki görüş halinde belirmekte, bu iki ayrı görüşün temsilcileri analogistler ve anomalistler adıyla anılmaktadır. Analogistler dilin, doğanın bir sunusu, doğal, temelde kural ve mantığa dayanan bir varlık olduğuna inanıyorlar, anomalistler bunu reddediyor, dil yapısının kuralsızlığı ilkesini benimsiyorlardı.
- DIONYSIOS THRAX, batıdaki geleneksel dil bilgisi kitaplarının ilk örneği sayılan bir Grek dilbilgisi hazırlamıştır. Techne Grammatike adındaki bu kitap, kendisinden önceki ve günündeki çalışmaların sonuçlarını bir araya getiren ve aşağı yukarı 400 yıllık çabaların ürünü sayılabilecek olan bir derlemeydi.
- Romalılarda dilbilgisi üzerindeki çalışmalar daha çok Yunanlıların etkisinde ve onların yaptıklarını tamamlayıcı nitelikte olmuştur. Romalı dilciler arasından özellikle De lingua latina

adlı Latin dilbilgisiyle anılmaya değer. VARRO kitabında aynı zamanda köken bilgisiyle de uğramıştır.

- Arap dilcilerinin de Önemli İncelemeler ortaya koyduklarını görüyoruz. Doğu dünyasında özellikle dilbilgisi, sesbilim, sözlük bilgisi ve metin açıklamaları konularında derin araştırmalara girişilmiştir; VIII. yüzyıldan Önce de köklü bir dilbilgisi ve dilbilim geleneği olduğu anlaşılmaktadır.
- VIII. yüzyılda Basra okulunun en önemli bilgini SÎBEVEYHÎ Arapçanın en geniş ve sağlam dil bilgisini meydana getirmiştir. El Kitâb adıyla anılan bu tanınmış yapıt, bugün de değerini yitirmemiştir.
- Ortaçağda batıdaki dilcilik çalışmalarına gelince, bir kilise dili olarak Latincenin çok geniş çevrede ve geniş çapta öğrenilmesi sonucunda bu çağdaki dilciliğin, daha çok Latince okuma kitaplarına, dilbilgisi ve sözlüklerine ağırlık verdiğini görüyoruz. Hazırlanan dilbilgisi kitapları arasında en etkili olanı, Alexander de VILLA-DEF'in, 1199 tarihini taşıyan yapıtıdır.
- Yeniçağa yaklaşırken ünlü İtalyan şairi DANTE ALIGHIERI'nin yazdığı De Vulgari Eloquentia adlı yapıt, dilciliğin ufuklarını genişletmiştir, DANTE, kitapta dille ilgili çeşitli konuları ele alıyor, dünyadaki yaratıklar arasından yalnız, insanın konuşma yeteneğine sahip olduğuna değmiyor, dilin ne olduğu sorusunu (III. bölüm) çağının skolâstik düşünce çerçevesinde cevaplandırmaya çalışıyordu. Konuşan ilk insanın dudaklarından çıkan ilk sözlerin İbranice olduğunu savunur.
- XVII. yüzyılda dilbilgisi çalışmaları, sonraki yüzyıllarda da etkisini sürdüren ve yankısı duyulan önemli bir ilerleme sağlamıştır: Port Royal Dilbilgisi²¹. Pariste'ki Port Royal Okulu öğrencileri için hazırlanan ve konuşma sanatı kurallarını, Fransızcayla ilgili birtakım gözlemleri sunan bu kitap dil olaylarını ve dilbilgisi kavramlarını da açıklıyordu. Port Royal Dilbilgisinin ilgi çeken yönü, bütün dillerde (aslında Yunanca, Latince ve Fransızcaya dayanılmıştır) ortak olan mantık temellerini saptamaya çalışmasıydı. Bu çevredeki dilciler özellikle, dili mantıkla bağdaştırmaya, başka diller için de geçerli birtakım ilkelere varmaya çabalamışlardır.
- XVIII. yüzyılın başlarında, bir yandan dünyadaki dillerin sınıflandırılması ve incelenmesiyle uğraşan G.W. LEIBNIZ, bir yandan da dilin düşünceyle ilişkisi konusuna eğilmiştir. LEIBNIZ dilin nitelikleri, doğuşu üzerinde durmuş, dili insan zihninin aynası saymıştır. Bilgin, dil Öğelerinin anlam açısından doğru çözümlenmesinin, zihnin işleyişini en iyi yansıtan şey olduğunu ileri sürüyordu.
- XVIII. yüzyılda J.G. HERDER de dilin doğuşu, kaynağı üzerinde durdu. Yeni tanınan ülkelerin dillerinin incelenmesine önem verilen bu yüzyılda ünlü düşünür Wilhelm von HUMBOLDT'u, Cava adasındaki Kavi dili üzerindeki geniş incelemesinin giriş bölümü, dil denen kurumun birtakım önemli niteliklerinin ortaya konulmasına da olanak sağlamıştır.
- Humboldt'un, bu çalışmasında dilin bir yapıt, yapılmış, bitmiş bir iş değil, sürekli bir eylem olduğunu ileri sürerek ispatladığını görüyoruz. Humboldt aynı zamanda, her dilin ayrı bir içyapısı olduğunu, ulusların dünya görüşlerinin en iyi biçimde, onların dilindeki sözcüklerden izlenebileceğini ortaya koymuş, günümüze kadar gelen bir görüşün, bir akımın temellerini atmıştır.
- XIX. yüzyıl, diller arasında, daha önceki yüzyıllarda ilgiyi çeken, farkına varılan yakınlıkların sağlam temellere oturtulduğu, karşılaştırmalı dil bilim Franz BOPP tarafından, dil XX. yüzyılda dil bilimin bir dalı olarak ortaya konulduğu çağdır.
- Daha önceleri SASSETTI, SCALIGER, LEIBNIZ gibi araştırmacıların gün ışığına çıkardıkları benzerlik ve yakınlıklar, dün ya da birtakım dil ailelerinin varlığını belli etmiştir. Hindistan'dan İzlanda'ya kadar uzanan çok geniş bir alanda konuşulan pek çok dilin bağlı olduğu Hint Avrupa dil ailesi

XVIII. yüzyıl sonlarında Hindistan'da Sanskrit'i inceleyen JONES gibi, RASK, BOPP, GRIMM, SCHLEICHER gibi araştırmacıların çabalarıyla kesinleşmiştir.

- Dilimizin içinde bulunduğu Altay dilleri grubunun varlığı da bu yüzyılda belli olmuş, bu grupla Ural dilleri arasındaki yakınlıklar incelenmişti.
- XX. yüzyıl, dilcilikte önemli gelişmelerin görüldüğü, ilke sayılabilecek yargıların yerleştiği bir çağın başlangıcıdır. Bu gelişmelerin, yerleşen yargıların birçoğunu, ünlü İsviçreli dil bilimci Ferdinand de SAUSSURE'e borçluyuz.
- Bilginin 1907-11 yılları arasında Cenevre Üniversitesinde verdiği derslerde olgunlaşarak sonradan, iki öğrencisi tarafından, Cours de linguistique generale adıyla yayımlanır.
- SAUSSURE ile yeni ufuklara, yeni doğrultulara ilerleyen dil bilim, günümüzde büyük önem kazanmıştır.
- Günümüz dil biliminin yaygın akımı yapısal dil bilimidir. Bu akımın temellerinin de SAUSSURE tarafından atıldığını, daha doğrusu, SAUSSURE kuramından yararlandığını söylememiz gerekir.
- XX. yüzyılda SAUSSURE'ü izleyen ve onun kuramına katkılarda bulunan Cenevre Okulu bir yana bırakılırsa, yapısal dilbilimin başlıca, aşağıdaki okullar çevresinde ve doğrultusunda çalışmalar yaptığı söylenebilir:
- Bunlardan ilki, Prag Okuludur, 1926'da kurulmuştur.
- Kopenhag Okulu adı verilen ikinci bilim çevresi ise, daha çok glossematik terimiyle anlatılan ve dili bir matematik sisteme yaklaştıran görüşün, yöntemin yayıcısıdır.
- Kimi dilcilerin Amerikan Dil biliminin Başlangıç Dönemi saydıkları ve BOAS, SAPIR ve BLOOMFIELD gibi dilcilerin yetiştiği dönemde yapısalcılığın Amerika'da etkin bir biçimde yaygınlaştığını görüyoruz. Bu bilginler ve özellikle BLOOMFIELD, betimlemeli dil bilimin tutunmasını, yerleşmesini sağladılar.
- Bilinmeyen, tanınmayan dillerin, Kızılderili dillerinin- incelenmesi yolu ile betimleme dil bilimin temellerini atan BOAS, öğrencisi SAPIR ve BLOOMFIELD'den sonra, XX. yüzyılın ikinci yarısında Amerika'da yeni bir dönemin başladığını, yeni bir okulun etkinleştiğini görüyoruz.
- 1957'de yayımlanan Syntactic Structures adlı kitabıyla N.CHOMSKY dilde sözdizimine ağırlık vermiş, yapısalcılığın yeni bir doğrultusu olan üretimsel dilbilgisinin temellerini atmıştır. Bu tür dilbilgisi kullanmaya ağırlık veriyor, bundan yararlanarak bir dildeki doğru tümce kuruluşlarını belirleme amacını güdüyordu.
- Bir başka deyişle, dil çalışmalarında dilin çekirdek tümceleri saptanıyor, bunlardan türetilen yeni tümce türlerinin, daha doğrusu, çeşitli dönüşümlerin elde edilmesine çalışılıyordu.
- Bu temel üzerine yürütülen çalışmalar ve bildirişmeyi, insan dilini bu açıdan çözümleyen incelemeler günümüzde üretimsel-dönüşümlü dilbilim adıyla bütün dünyaya yayılmış, yerleşmeye başlamıştır.

<https://www.instagram.com/turkceoabtdeyiz/>

<https://www.facebook.com/groups/798609120494599/>

https://www.youtube.com/channel/UCsbd5_F3dNn2--Vlpwl_4nQ

TÜRKÇE ÖABTDEYİZ

Enes Kaan ŞAHİN

Bugüne kadar çıkan kaynaklarım:

1. Dil Bilim, Dört Temel Beceri, Alan Eğitimi ve Yabancılar Türkçe Öğretimi 657'nin Anahtarı Soru Bankası
2. Dört Temel Beceri, Alan Eğitimi ve Yabancılar Türkçe Öğretimi Sorularla Destekli Konu Anlatım Kitabı(+400 soru)
3. Dört Temel Beceri ve Alan Eğitimi Kazanım Ağırlıklı 20'li Branş Denemesi
4. Son Perde 7'li Genel Deneme

<https://www.indekskitap.com/arama/enes+kaan+%C5%9Fahin>